

Rolf Tamnes (red.)

**Kommandospørsmålet
på nordflanken**

Utviklingen i to formative perioder

Innhold

<i>Rolf Tamnes:</i> Innledning	5
<i>Jens Chr. Hauge:</i> Present at the creation	7
<i>Kjell Inge Bjerga:</i> Sikkerhetspolitikk, militærstrategi og kommandoordning	9
<i>Jens Chr. Magnus:</i> Inntrykk fra etableringsfasen	17
<i>Hans Henrik Stoermann-Næss:</i> Samarbeidet med allierte	21
<i>Øystein Singsaas:</i> Utviklingen av Natos kommandostruktur i dagens sikkerhetspolitiske situasjon og betydningen for Norge	24
<i>Bjørnar Kibsgaard:</i> Norges nasjonale kommandostruktur og forholdet til NATO	28

Innledning

Opprettelsen av NATOs Nordkommando i 1951 var for Norge et av de aller viktigste tiltakene i bestrebelsene på å gi Atlanterhavspaktsamarbeidet kraft og troverdighet. Kommandoen var en hjørnestein i flankeforsvaret gjennom hele den kalde krigen. Selv om kommandoen ble avviklet på 90-tallet, blir opprettholdelse av et alliert hovedkvarter på norsk jord fortsatt ansett som et viktig element i alliansesamarbeidet.

Institutt for forsvarsstudier og veteraner fra Nordkommandoen gjennomførte 2. oktober 2001 et arrangement i Kolsås leir for å markere at det var 50 år siden kommandoen ble opprettet. Det ble avholdt et seminar, avduket en minneplakett og vist en fotoutstilling.

Foredragene fra seminaret presenteres i denne publikasjonen. Bidragsyterne drøfter her kommandospørsmålet i to ulike tidsepoker – eller formative perioder. Først behandles opprettelsen av kommandoen tidlig på 50-tallet. Her publiserer vi også et foredrag som Jens Chr. Hauge holdt i forbindelse med Nordkommandoens 30-årsjubileum i 1981. Hauge var forsvarsminister da Nordkommandoen ble etablert, og spilte en svært sentral rolle i arbeidet med dette spørsmålet. Den andre perioden – kommandospørsmålet i en ny tid – tar for seg reorganiseringene av kommandoorganisasjonen etter avslutningen av den kalde krigen og de utfordringer vi står overfor i dag.

Rolf Tamnes
Direktør

Present at the creation

Jens Chr. Hauge

Remarks made at the 30th anniversary of Allied Forces Northern Europe in 1981. Jens Chr. Hauge (b. 1915) was leader of the Norwegian military resistance during the Second World War, Minister of Defence in 1945–52, and Minister of Justice in 1955. He played for many years important roles in fields such as research and development, in the restructuring of Norway's defence industry, and in the development of a national petroleum industry.

Anxiety

I was present at the creation. By profession I am a lawyer. During the Second World War I worked in the Norwegian military resistance. After the war, at the age of 30, Prime Minister Einar Gerhardsen asked me to become his Defence Minister. I served as such from November 1945 until February 1952. It was in this capacity that I was present at the creation of NATO and of the Northern Command.

It takes at times courage to admit that you are afraid. In January 1949 the Soviet Union sent Norway a note in which it said in essence: "You are not going to join that aggressive NATO Alliance, we hope! You are not afraid of us, are you?" I am rather proud to say that we answered in essence: "Yes, we are afraid of you. We are going to join the NATO Alliance of Western democracies, which in our view is solely defensive and a threat to nobody." We added a paragraph which constituted a basic modus, also to our coming allies: "We are not going to open up bases for foreign armed forces on Norwegian territory unless we are attacked or subjected to threat of attack." This modus is sometimes quoted: "We are not going to admit bases for foreign forces in Norway in peacetime." That is underrating our thoughtfulness and the importance of the last words.

It fell on me to prepare the reply. When I read the first draft in a small circle, some were hesitant. Mr. Gerhardsen said: "If this is at all diplomatically acceptable language I am convinced that it is exactly what we should answer."

Those of you who have lived most of your grown-up lives under the protection of NATO's solidarity, will have difficulties in realizing the anxiety we felt in the West, and not least in this country, in the post-war years from 1946 to 1949. In the aftermath of the war, the great alliance, that had brought down Hitler's Germany, turned into a series of the toughest political moves and manoeuvres between the Soviet Union and the West in an atmosphere of distrust bordering on hostility. The Western allies had demobilized their forces at great speed. Their strength was, apart from the US bomb, shattered. The wartime solidarity had no continuance in peacetime solidarity. We were far from one for all and all for one. Everyone was occupied with himself.

Norway belonged to the Western world. We had a relatively exposed strategic position in the new world. We thought we knew that Norway belonged to the so-called "sphere of interest" of the US/US. It should have been agreed unofficially between Stalin, Roosevelt and Churchill somewhere. Was it not? That should offer us quite some protection. Should it not? There was a trip wire running east of us. Was there not? The USSR would not dare to pass that line because it would constitute a *casus belli*? Would it not?

But there was not very much more than the invisible trip wire to rely on. In March 1948, after the Soviet takeover of Czechoslovakia, we felt particularly uncomfortable. That is no secret. Great forces were in motion. We expressed our anxiety to Washington. The US government let the aircraft carrier *Valley Forge* make a call on Bergen, as a mission of goodwill and friendship. A good many of us, including the US ambassador, went over to

Bergen to welcome the carrier, as a particularly welcome friend. I remember that I had just learned what Caesar was supposed to have said to Cleopatra when he entered her tent one night: I have not come here, alone to make speeches. The comma after 'here', and not after 'alone'. In my speech of welcome, I used that story, and I think my insinuation was appreciated. *The Valley Forge* had not come alone to express friendship and goodwill.

Planning groups and command structure

The NATO military planning machinery and command fabric did not of course spring out fully fledged as Athene from Zeus' forehead. The joint NATO defence planning started in the autumn of 1949 with five regional planning groups directed by the Military Committee and its Standing Group in Washington.

The Northern European Regional Planning Group was established in London, together with the Western European Regional Planning Group. Some will remember Chatham Place; for instance Admiral Tore Horve, the Norwegian principal officer, and ambassador Thore Boye, the chief secretary of the Group. There were British, Danish, and Norwegian standing delegations. There was an American delegation, associated I think for constitutional reasons, but very active. There were joint service groups, a principal officers committee, a chiefs of staff committee, and on the top a defence minister committee. It performed a great deal of work, but it was certainly the overture and not the symphony. It lasted until summer 1951 when the new command system took over.

On 18 December 1950 the NATO Council requested that the president of the United States Harry S. Truman, would place General Dwight D. Eisenhower at the disposal of NATO as supreme commander of Western Europe, in order that he should be the head of a new command system and the soul of a build-up of integrated forces. General Eisen-

hower was appointed by the Council next day. President Truman had lost no time complying with the request.

Eisenhower and Gruenther

General Eisenhower established his headquarters in Fontainebleau with General Alfred Gruenther as his chief of staff, quite a pair, if I may say so. Together they had everything: military prestige, confidence, intellectual resources. They were human, informal and had a sense of humour. They came to Norway quite early in 1951, before the Northern Command was born, on a NATO get-to-know mission and to inspire the government to increase its defence efforts in order to strengthen NATO. The build-up of military forces in Europe was after all the real joint defence that they should create. In most countries political illusions were alive and resources were committed to rebuilding after the war.

I met the two generals for the first time in their room at the Grand Hotel. With a broad smile Gruenther said: "We have learned by our intelligence service that there are plans to assassinate us, that is to say me. They go for the most important one first, you see."

We experienced General Eisenhower's electrical, and non-intellectual art of persuasion. In a joint meeting with the members of the government and the generals, the Finance Minister had explained all the reasons why Norway had really reached a limit in her spending for defence. Eisenhower listened attentively all the time. In the end he turned to us and said gently: "Gentlemen, I have undertaken a mission for you. Don't you think you could do a little more, that would help so much". It worked. What I as Defence Minister had not been able to achieve over many months, he managed in that meeting.

In a statement for the government to Parliament in February 1951 I said:

The nations of the West have in collaboration made it their target to build

up a military force in Europe which is great enough to make the alley of attack unprofitable, great enough to make the alley of negotiation the best and most profitable for all parties concerned.

Very slowly, very reluctantly and contrary to their hopes, democratic countries reached the conclusion that it was impossible to have real negotiations with the other side as long as that side had a military superiority in Europe which was close to a monopoly of power.

It is obvious that the side that has a monopoly of power does not like the fact that the balance of power changes at all. The side that has got ten divisions to one in Europe does not want the ratio to be three to one or two to one. It is simply a conflict of interests. It is a sort of challenge, not against its security and against its lawful interest, but against her monopoly of power and her freedom of action.

A hook in the nose ...

The Norwegian government had favoured and advocated a Northern Command under Eisenhower. When I saw the architecture of the Northern Command, it did not look good in our eyes and from our point of view. There was a commander-in-chief of course. There were army and naval commanders, but no air commander. This seemed to give the Northern Command an amputated status. In Norway we had attached great importance to precisely the air commander. We thought he would have, if he were an American, a hook in the nose of the US Air Force. Excuse my language. I remember vividly our disappointment. As Defence Minister I dispatched Mr. Sivert Nielsen, who was principal assistant for NATO matters, to Fontainebleau. He had accompanied General Eisenhower and General Gruenther in Norway and had got to know

them well. His instructions were that he return to Norway with an air command or not return at all. The Northern Command lacked no air command when it was set up, and Mr. Sivert Nielsen returned home.

The first supreme commander of the Northern Command was Admiral Sir Patrick Brind – tall, dignified, slightly detached but nice to work with. It is my recollection that Admiral Brind was really a man of the Navy and a man of the sea. I realized that fully when he piloted my 23-foot wooden boat with a 5 ½ hp engine through rocks and shallows in the archipelago of Tjøme, in the middle of the night with his right hand firmly on the rudder and the chart in his left.

I have a suspicion that as a supreme commander he organized his headquarters much the naval way. At this stage Field Marshal Montgomery was acting as Eisenhower's deputy and roving ambassador. He came our way and Admiral Brind's way. There was some gossip that it grew rather moonlight in the hills of Holmenkollen when he came to the Northern Command and found it organized like the bridge of a battleship, and consequently could not find his way.

We in the government also benefited from Montgomery's sublime experience and military genius, although I shall not be able to repeat what I said about Eisenhower and Gruenther relative to sense of humour. He had a habit of saying after each subject we had discussed: "It is very important that you understand this, Minister, very important, very important, very". Somebody in his entourage leaked what reports to Paris said: "I said so and so, the Minister agreed." It was also leaked to us what he said when he came back to the British ambassador from a meeting with the Norwegian Defence Minister: "This young defence minister, he is not bad really, he is quite good really, he is one of the best defence ministers I have met, really. Of course that doesn't say much."

Conclusion

I should like to end my remarks by a citation from the Defence Minister's statement to Parliament when the command system was approved:

The NATO alliance is in the fortunate situation that it has got military commanders who combine the highest military knowledge with secure anchorage in our democratic government and with admirable human and personal capabilities. We have full trust in them. It is

difficult to overrate what men like Eisenhower and Montgomery mean to Europe and to us today. I am pleased to express also our confidence in general Eisenhower's representative in Norway, the Commander-in-Chief of the Northern European Command, Admiral Sir Patrick Brind and his subordinate commanders and men. We consider them – we have the right and duty to consider them – as our military institutions, not as foreigners.

I know this holds good today as it did then. Pray that it will always be so.

Sikkerhetspolitikk, militærstrategi og kommandoordning

Kjell Inge Bjerga

Cand. philol. Kjell Inge Bjerga (f. 1970) er forsker ved Institutt for forsvarsstudier. Han har arbeidet med kommandospørsmålet i flere sammenhenger. I 1999 publiserte han en studie om Forsvarets øverste ledelse 1961–1970, og han avsluttet nylig et større prosjekt som tar for seg historien om Øverstkommanderende i Nord-Norge og forsvaret av landsdelen 1948–2001.

Formative år 1948–1954

NATOs Nordkommando ble etablert i Norge sommeren 1951. For småstaten Norge var det av stor betydning, både politisk og operativt, å få et alliert hovedkvarter på norsk jord. På den ene side symboliserte hovedkvarteret at de vestlige stormaktene tok Norges geostrategiske beliggenhet mellom Øst og Vest på alvor. På den annen side var hovedkvarteret et håndfast bevis på at Norge hadde erkjent "de praktiske former som fellesforsvaret må gi seg utslag i", slik forsvarsminister Jens Chr. Hauge uttrykte det.

Vi skal rette oppmerksomheten mot NATOs formative år. Disse årene kan avgrenses på mange vis. Vårt er våren 1948. Fra dette tidspunktet og fremover skal vi se nærmere på hvordan den sikkerhetspolitiske og militærstrategiske utviklingen resulterte i en nordatlantisk allianse, som etter hvert fikk en felles styrke- og kommandostruktur. Når det gjelder Nordkommandoen, ble den formative perioden først avsluttet med etableringen i det nye hovedkvarteret på Kolsås i 1954.

Innledningsvis er det verdt å merke seg de viktigste hendelsene på veien frem til etableringen på Kolsås. Våren 1949 ble Atlanterhavs-pakten undertegnet. Høsten samme år ble det nedsatt planleggingsgrupper for å utvikle det militære samarbeidet innenfor alliansens ulike regioner, herunder en gruppe i Lon-

don som tok for seg kommandospørsmålet i den nordlige regionen.

Sommeren 1950 brøt Koreakrigen ut. I kjølvannet av dette tok USAs utenriksminister Dean Acheson initiativet til å utvikle et tettere militært samarbeid innenfor den knapt ett år gamle alliansen. Utformingen av en felles kommandostruktur fikk høyeste prioritet, og det ble blant annet foreslått at hovedkvarteret med ansvar for nordregionen skulle ligge i Norge.

Den 12. mars 1951 sa Stortinget seg enig i at Norge skulle delta i det integrerte militære allianse-samarbeidet. Det betydde et ja til felles styrker og felles kommandostruktur. Allerede noen måneder senere, i juni 1951, kom den første personellkontingenten til Nordkommandoen

Brikkene falt faktisk så raskt på plass at det viktige kommandospørsmålet knapt hadde fått tid til å modnes i den hjemlige politiske og militære ledelsen. Spørsmålet om grenseoppgangen mellom alliert og nasjonal struktur skulle vise seg å bli spesielt vanskelig. Mellom 1951 og 1953 ble dette spørsmålet drøftet inngående – både i forsvarsledelsen, i regjeringen og på Stortinget. Resultatet var at Stortinget vedtok en ny ledelses- og kommandoordning for det norske forsvaret sommeren 1953.

Vi skal komme tilbake til etableringen av Nordkommandoen, og da se nærmere på forholdet mellom alliert og nasjonal kommandostruktur. Først skal vi imidlertid sette den opprinnelige kommandostrukturen inn i en videre sikkerhetspolitisk og militærstrategisk ramme. Det er naturligvis en klar sammenheng mellom de brede sikkerhetspolitiske og militærstrategiske utviklingstrekk på den ene side og utviklingen av NATOs kommandostruktur på den annen. Likevel kan det kanskje sies at alliansens evne til rask tilpasning av strukturen tidvis har vært varierende. Under inntrykk av det iskalde forholdet mellom Øst og Vest i de formative årene, gikk det imidlertid raskt å meisle ut NATOs aller første kommandostruktur.

Organisering av militære mottiltak

Et naturlig sted å begynne, er med tilspissingen av den kalde krigen våren 1948. I februar overtok kommunistene makten i Tsjekkoslovakia, og i mars foreslo Stalin overfor Finland om at de to nabolandene skulle inngå en militær pakt. Det gikk også rykter om at Norge ville få et liknende "tilbud" fra naboen i Øst. Begivenhetene medførte at europeerne kjente et sterkere behov for en formalisert sikkerhetsgaranti fra USA – "before Norway goes under", som den britiske utenriksministeren Ernest Bevin så dramatisk uttrykte det. Ønsket om en USA-garanti ble ytterligere forsterket under Berlin-blokaden sommeren 1948, og i løpet av året ble det innledet en prosess som førte frem til undertegningen av Atlanterhavspakten, eller NAT (North Atlantic Treaty), den 4. april 1949. Alliansen var et av de første konkrete militære mottiltak mot det som ble oppfattet som en politisk-ideologisk trussel fra kommunistene. Før dette hadde de økonomiske mottiltakene dominert, noe Marshallplanen blant annet hadde vært et uttrykk for.

Trusseloppfatningen i Vest, spesielt i USA, var imidlertid i endring. Fra å fokusere på den politisk-ideologiske trusselen, begynte amerikanerne utover høsten 1949 og våren 1950 å se mer på det som ble oppfattet som en militær trussel fra Øst. Dette skyldtes blant annet økt oppmerksomhet om Sovjet-armeens tallmessige overlegenhet, spesielt øst i Europa. Hovedårsaken var likevel russernes anskaffelse av atomvåpenkapasitet, noe som ble demonstrert for en hel verden med Sovjetunionens første atomprøvesprengning i 1949.

Koreakrigens utbrudd forsterket naturlig nok oppfatningen av at Sovjet-makten utgjorde en virkelig militær trussel. Det bredte seg en knugende frykt for at alle områder i nærheten av Sovjetunionen lå utsatt til, og at Europa kunne bli neste mål for russisk territoriell ekspansjon.

Følgelig begynte lederne i den nordatlantiske alliansen å se nærmere på sin samlede evne til reell militær avskrekking. Det de fikk

se, var meget nedslående: Ved siden av store mangler når det gjaldt styrkestrukturen, manglet alliansen en felles kommandostruktur. Med andre ord fantes det verken hovedkvarter eller allierte kommandosjefer som kunne lede planlegging og gjennomføring av større forsvarsoperasjoner. De vesentlige manglene innebar også at det ville bli svært vanskelig, for ikke å si umulig, å få til en helhetlig og effektiv forsvarsplanlegging innenfor det nordatlantiske området.

På bakgrunn av denne erkjennelsen av svakhet ønsket USA og landene i alliansen å iverksette mer håndfaste militære mottiltak mot Sovjetunionen. Det trådte frem en ambisjon om å bygge opp større konvensjonelle styrker i Europa som skulle kunne måle seg med den sovjetiske armeen. Erfaringene fra annen verdenskrig tilsa at det ville være nødvendig med store styrker fra alle forsvarsgrener for å nå en slik målsetting. Krigserfaringene pekte også i retning av at forsvarsgrenene måtte samordnes under en helhetlig ledelse dersom de skulle samvirke under fellesoperasjoner i det europeiske landskapet. Selve forutsetningen for en større oppbygning var således en institusjonalisering av alliansen, og NATO – der O"en sto for organization – ble etablert. Den 19. desember 1950 ble general Dwight D. Eisenhower utnevnt til øverste allierte sjef i Europa, SACEUR (Supreme Allied Commander Europe), med ansvaret for etableringen. Han hadde ledet de allierte styrkene til seier over Hitler-Tyskland i Europa fem år tidligere, og var et populært valg. Den amerikanske generalen Alfred H. Gruenther fikk jobben som stabssjef. Også Gruenther hadde bred erfaring fra annen verdenskrig, blant annet hadde han vært stabssjef under den femte armeens Italia-felttog i 1943–44.

Norge i den kalde krigens militærstrategi

Så langt den sikkerhetspolitiske utvikling som resulterte i en institusjonalisering av alliansen.

Før vi ser nærmere på selve kommando-ordningen, skal vi også skissere de militærstrategiske utviklingstrekkene i de formative årene. To strategiske perspektiv på nordregionen og Norge er spesielt iøynefallende. Det første perspektivet kan knyttes til Norges betydning innenfor den såkalte kontinentale strategien, eller det som for amerikanerne var et fremskutt forsvar i Europa. Det andre perspektivet er knyttet til betydningen av Norges beliggenhet i en bredere luft- og sjøstrategisk sammenheng.

Hovedlinjene i den kontinentale strategien ble utformet av Eisenhower. Strategien var basert på oppfatningen av Kontinentet som sentralavsnittet eller hovedoperasjonsområdet i Europa. Fra slutten av 40-årene og frem til om lag 1953 ble tenkningen om Europas forsvar preget av den ambisiøse målsettingen om konvensjonell styrkeoppbygging i Sentral-Europa for å møte den sovjetiske armé. Først og fremst skulle NATO stoppe en sovjetisk invasjon på sentralavsnittet, før den nådde Kanalen og således ble en trussel mot Storbritannia.

I dette perspektivet utgjorde alliansens nord- og sør-region to flanker til sentralavsnittet. Sørflanken besto av Italia og Middelhavet, senere ble flanken utvidet til Hellas og Tyrkia. Nordflanken besto av Danmark, Norge, Nordsjøen og de baltiske stredene. I Eisenhowers tenkning var Nordflanken særlig viktig som et utgangspunkt for allierte luft- og sjøstyrker som skulle yte støtte til styrkene på Kontinentet. Eisenhower var spesielt opptatt av å deployere hangarskip i Nordsjøen. Herfra ville maritime flystyrker ha kort vei inn til de mest sentrale delene av Europa.

For det andre var Nordflanken – og da spesielt Norge – viktig i et større luft- og sjøstrategisk perspektiv. Dette perspektivet ble særlig fremherskende fra om lag 1953 og ut gjennom 50-årene. På denne tiden skulle alliansen komme til å oppgi mye av den opprinnelige ambisjonen om å slå tilbake Sovjetarmeen med konvensjonelle styrker i Europa.

I stedet falt USA og NATO-landene tilbake på avskrekking med atomvåpen. Dette ble nedfelt i den såkalte massive gjengjeldelsesstrategien, der en felles alliert luftoffensiv mot Øst var sentral.

Et av de første amerikanske dokumentene som tok for seg Norge og de andre skandinaviske landene i et bredere luft- og sjøstrategisk perspektiv, kom likevel allerede høsten 1948. Det ble da slått fast at Norge var svært viktig for både USA og Sovjetunionen, og at dette skyldtes flere geostrategiske forhold. Videre ut gjennom 40- og 50-årene skulle betydningen av Norges geostrategiske beliggenhet komme til å bli fremhevet ved en rekke anledninger, både i USA og i alliansen. Fire forhold sto særlig sentralt.

For det første kom Norge på kartet som overflygingsområde. Norge lå i den korteste flyruten mellom Nord-Amerika og det vestlige Russland. I luftlinje lå også Norge midt mellom de to hovedstadene London og Moskva. Dette betydde at en felles alliert luftoffensiv østover ville passere over norsk område. Likeledes ville et eventuelt luftangrep fra Sovjetunionen krysse norsk luftrom, og tidlig varsling av et slikt angrep ville være avhengig av observasjonsposter her.

For det andre var Norge og de skandinaviske landene sentralt plassert i forhold til utløpene fra Østersjøen og Barentshavet. I et sjøstrategisk perspektiv var dette svært viktig fordi både Sovjetunionens Østersjøflåte og Nordflåte ble betydelige størrelser utover på 50-tallet. I forhold til Danmark hadde Norge en unik stilling på grunn av naboskapet med russerne i nordområdene.

For det tredje var Norge med sin lange kystlinje og de isfrie havnene langt mot nord et meget attraktivt område for stormaktene. Dersom Sovjetunionen skulle bemektige seg hele eller deler av Norge, og da spesielt Nord-Norge, ville russerne kunne sikre seg luft- og sjøbaser mot vest. Slike baser ville øke Sovjetunionens muligheter for å drive operasjoner rettet mot Atlanterhavet. Slike

operasjoner ville utgjøre en alvorlig trussel mot den allierte aktiviteten i Nord-Atlanteren. Ikke minst ville dette kunne true de transatlantiske forbindelseslinjene som knyttet sammen USA og Europa. Erfaringene fra annen verdenskrig, der tyskerne hadde brukt Norge som utgangspunkt for sjø- og luftoperasjoner mot Atlanteren og de nordlige delene av Sovjetunionen, understreket dette poenget.

For det fjerde ble det på vestlig side antatt at russerne gjennom å sikre seg Norge, ville styrke sitt skjold mot allierte luft- og sjøangrep. Det ble særlig fryktet at russerne skulle rykke inn i Nord-Norge og forskyve sine kontroll- og varslingsystemer vestover. I en eventuell storkrig ville dette gjøre det vanskeligere å gjennomføre et strategisk angrep på Sovjetunionen.

En kommandoordning utmelsles

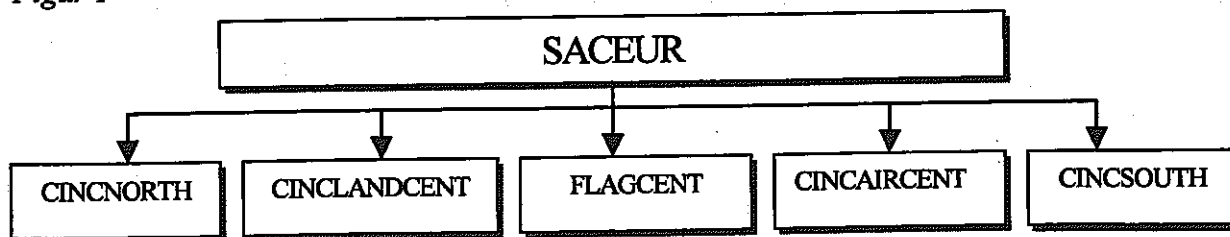
Grunnfilosofien bak den europeiske kommandoordningen tok form i perioden fra januar til mars 1951, og var basert på kontinental-strategien. Eisenhowers hovedtanke var å dele Europa inn i tre kommando-regioner, som alle skulle ligge direkte under SACEUR: En i nord, en i midten og en i sør.

Det ble bestemt at hovedkvarterene på nord- og sørflanken skulle ledes av hver sin regionale øverstkommanderende: CINCNORTH (Commander-in-Chief Allied Forces Northern Europe) og CINCSOUTH (Commander-in-Chief Allied Forces Southern Europe). På nivået under de to øverstkommanderende i hovedkvarterene skulle det være separate sjefer for land-, sjø- og luftstyrkene.

Når det gjaldt Sentral-Europa, måtte Eisenhower vise mer kløkt. Det var problematisk å finne en løsning som kunne tilfredsstille de tre stormaktene som bidro med styrker her, nemlig USA, Storbritannia og Frankrike. Det største problemet var at de tre stormaktene hadde helt forskjellige oppfatninger av hva som ville være "riktig" forhold mellom bakke- og luftstyrker i eventuelle fellesoperasjoner. De ulike oppfatningene gjorde det svært vanskelig å bygge opp et felles hovedkvarter med selvstendige hær- og luftsjefer under én øverstkommanderende. Løsningen var at Eisenhower lot være å utpeke en egen øverstkommanderende for Sentral-Europa, slik han hadde gjort på nord- og sørflanken. I stedet beholdt han den øverste kommandoen for området selv og utpekte separate sjefer for land-, sjø- og luftstyrkene på sentralavsnittet. Disse tre sjefene, eller *component commands* som man i dagens språkdrakt vel ville kalt dem, sto direkte under SACEUR og var på samme nivå i kommandosystemet som CINCNORTH og CINCSOUTH, se figur 1.

Hva så med den geografiske lokaliseringen av disse hovedkvarterene? Her spilte operative så vel som politiske hensyn inn. Det var naturlig å legge Nordkommandoen til Norge, både i forhold til Nordflankens rolle i Kontinental-strategien – og i forhold til Norges strategiske beliggenhet i bredt. Når det gjaldt politiske hensyn, ønsket norske myndigheter sterkt å få et alliert hovedkvarter på norsk jord, og det ble øvd påtrykk på USA og Storbritannia for å få til dette. Den norske integrasjonen i alliansens kommandosystem var et av flere praktiske bånd mellom Norge og Vestmaktene, og integrasjon i form av et

Figur 1

norsk-alliert hovedkvarter i Norge ville etter alt å dømme bidra til å binde USA og Storbritannia tettere til Norge. Men ikke for tett: Nordkommandoen var et hovedkvarter for planlegging og ledelse av forsvarsoperasjoner. Et knippe *allierte stabsoffiserer* i Oslo kom ikke i konflikt med norsk basepolitikk slik denne hadde blitt utformet i 1949, med et nei til fast stasjonering av utenlandske *militære styrker* på norsk jord – hvis ikke Norge var angrepet eller sto i fare for å bli det.

Nasjonal og alliert kommandostruktur

Selv om integrasjonen i alliansens kommandosystem og etableringen av Nordkommandoen på norsk jord knapt kom i konflikt med basepolitikken, medførte integrasjonen utfordringer på mange plan for Norge. Den grunnleggende utfordringen var spenningen mellom integrasjonen og nasjonal kontroll. Dette for Norge så viktige spørsmål kom til å prege forsvarsdebatten mellom 1951 og 1953, og resultatet ble at Norge innførte et helt nytt kommandosystem for Forsvaret sommeren 1953.

I noen politiske og militære miljøer var det en dyp uro over integrasjonen i NATO – og følgelig skepsis til Nordkommandoen. På politisk hold sto kravet om nasjonal kontroll sterkt i et såkalt nasjonalkonservativt miljø rundt Høyres Carl Joachim Hambro. Denne retningen hadde også tilhengere i Bondepartiet, Venstre og Kristelig Folkeparti. Venstresiden i Arbeiderpartiet kom til samme konklusjon som de nasjonalkonservative, og motsatte seg integrasjon i NATO.

Når det gjaldt skepsisen til Nordkommandoen, fikk denne et utløp i 1953. Det ble da opprettet en rammeavtale som la begrensninger på kommandoens virksomhet. Tre forhold utpekte seg som særlig viktige. For det første ble det bestemt at CINCNORTH ikke skulle ha anledning til å deployere norske styrker utenfor Nordkommandoens primære ansvarsområde uten norsk samtykke. For det andre skulle CINCNORTH heller ikke kunne gi ordre om bombing på norsk område uten tilsvarende norsk samtykke. For det tredje skulle

Nordkommandoen ikke iverksette operasjoner som avvek sterkt fra nasjonalt godkjente planer.

På fagmilitært hold sto også kravet om nasjonal kontroll sterkt. Samtidig var det Forsvaret som fikk stri med de praktisk-operative følgene av integrasjonen mellom nasjonal og alliert kommandostruktur. Sommeren 1953 vedtok Stortinget en ny ledelses- og kommandostruktur for Forsvaret. Som en konsekvens av basepolitikken lanserte Norge her en løsning som skulle gjøre et prinsipp gjennom hele den kalde krigen. Løsningen var at nasjonale hovedkvarter skulle bli allierte hovedkvarter først i krise eller krig. Forandringen i Forsvarets operative ledelse var dramatisk. Her skulle det bli gjort mange praktiske endringer over tid, men hovedtrekkene var klare.

I Sør-Norge hadde sjefene for forsvarsgrenene operativ myndighet i fredstid, og de var da underlagt forsvarsministeren. I en eventuell krise eller krig kunne regjeringen overføre den operative ledelsen til Nordkommandoen. I så fall skulle forsvarsgrenssjefene tre tilbake og fungere som rådgivere for regjeringen. I stedet skulle nestkommanderende i Sjøforsvaret og i Luftforsvaret fungere som operative sjefer i Sør-Norge, underlagt Nordkommandoen. På land-siden valgte man en annen løsning der nestkommanderende i Hæren ble dobbelthattet som alliert sjef (LANDNORWAY) allerede i fred, og oppsatt med hovedkvarter på Akershus festning.

På sett og vis var dette en revolusjon i forhold til tidligere praksis. Det var et vendepunkt at sjefene for forsvarsgrenene ikke skulle lede sine styrker i krig, og at nestkommanderende fikk denne oppgaven. Ordningen var likevel en naturlig følge av spenningen mellom integrasjon og nasjonal kontroll. Hovedpoenget var at de to viktige funksjonene *alliert kommandosjef* og *nasjonal rådgiver* ikke skulle være samlet i en hånd.

Situasjonen ble ytterligere komplisert ved at det i Nord-Norge hadde blitt utpekt en nasjonal øverstkommanderende (ØKN) allerede i 1949. I Nord-Norge fantes det også egne operative sjefer for land-, sjø- og luftstyrkene i landsdelen.

Løsningen her var at man dobbelthattet både ØKN, sjefen for Sjøforsvarskommando Nord-Norge (SKN) og sjefen for Luftkommando Nord-Norge (LKN) som nasjonale sjefer i fred, og som allierte sjefer dersom regjeringen overførte kommandoen til CINCNORTH i krise eller krig. De allierte titlene på disse sjefene ble TASKFORNON (ØKN), NAVNON (SKN) og TAFNORNOR (LKN).

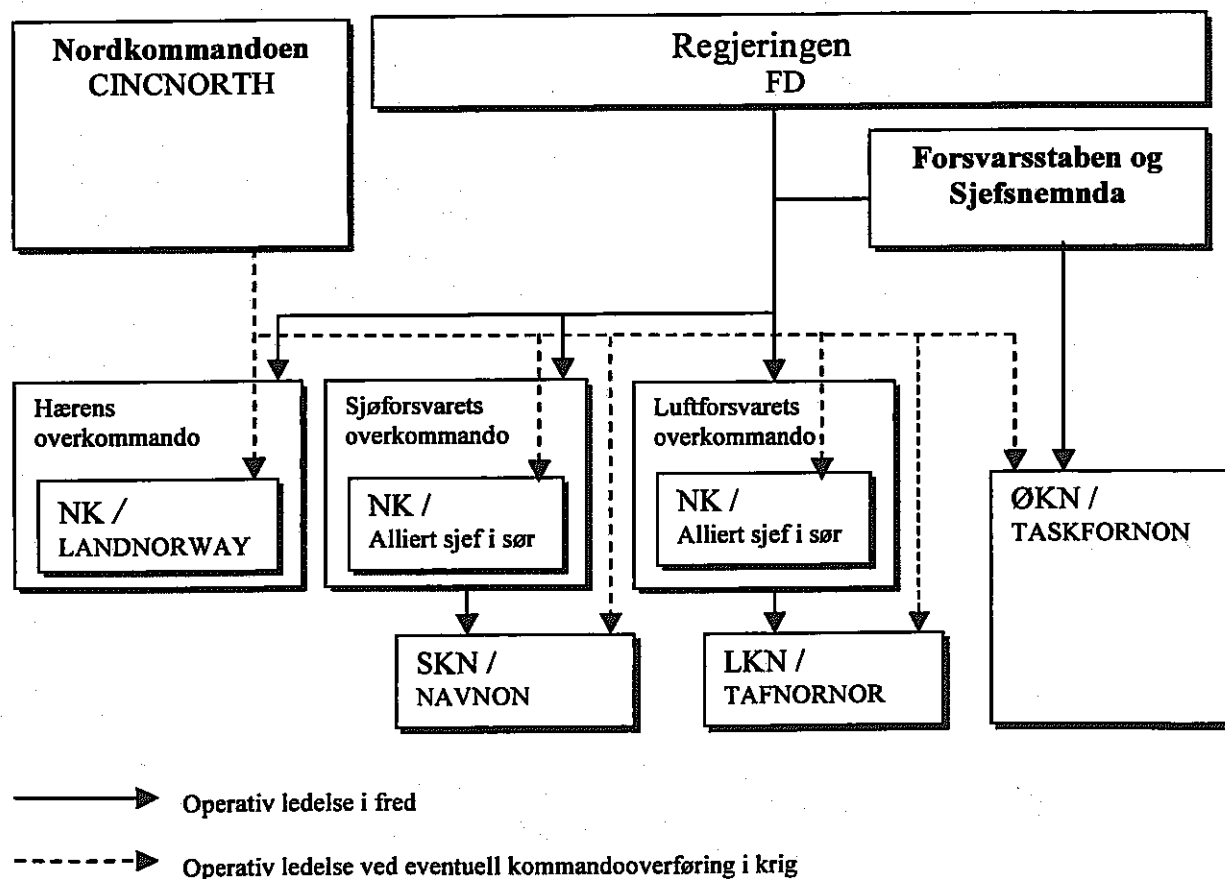
Avslutning

Det var en klar sammenheng mellom den sikkerhetspolitiske og militærstrategiske utvikling omkring 1950 og utmeislingen av en alliert kommandostruktur. Uten felles hovedkvarter og felles kommandosjefer ville alliansen være i stand til å møte det som ble opplevd både som en politisk-ideologisk og som en militær trussel fra Sovjetunionen.

I Norge, småstaten med den utsatte geostrategiske beliggenhet mellom Øst og Vest, erkjente myndighetene at man måtte være med også når alliansen fikk et militært apparat. Erfaringen fra okkupasjonsårene var entydig: Militær hjelp utenfra kunne ikke improviseres. Den måtte forberedes nøye i fredstid. Som et bevis på at Norge hadde tatt innover seg denne lærdommen, tonet landet ned sin isolasjonistiske impuls med røtter i hvert fall tilbake til 1905, og ønsket det internasjonale NATO-hovedkvarteret velkomment på norsk jord.

Samtidig var Nordkommandoen med sine stabsoffiserer i norske øyne et relativt ufarlig tiltak, i hvert fall sett i forhold til en eventuell stasjonering av utenlandske kampstyrker i Norge, med soldater, fly og fartøyer. Dette gjaldt både i forhold til den hjemlige opinionen, og med tanke på å holde en lav, ikke-provoserende linje overfor Sovjetunionen.

Figur 2

Inntrykk fra etableringsfasen

Jens Chr. Magnus

Brigader Jens Chr. Magnus (f. 1920) arbeidet i Forsvarsdepartementet 1948–51. Han kom til Nordkommandoen sommeren 1951 og arbeidet der til senhøstes 1954 som Staff Officer to Chief-of-Staff. Magnus var senere blant annet Luftverninspektør og NMR Norway i SHAPE.

Forhistorien

Jeg ble som ung løytnant beordret til Forsvarsdepartementet i januar 1948. Jeg fikk være med på de skandinaviske forsvarsforhandlinger på Oscarsborg. Da Norge undertegnet Atlanterhavspakten 4. april 1949, ble jeg beordret til FDs A-paktkontor som midlertidig leder, inntil Sivert Nielsen kom hjem fra Washington. Han hadde gjort en stor innsats som utenriksminister Halvard Langes assistent under Nato-forhandlingene.

I november 1949 opprettet Nato flere såkalte regionale planleggingsgrupper som skulle ha ansvaret for militær planlegging. The Northern European Regional Planning Group (NERPG) ble etablert i No. 2 Chesham Street i London, like ved Belgrave Square, hvor den norske ambassaden lå. En rekke offiserer ble beordret til denne tjeneste. Sjef for den norske kontingenten ble admiral Thore Horve. Han fikk med seg byråsjef Thore Boye fra Utenriksdepartementet som hovedsekretær. De norske forsvarsattasjeene i London, oberst A. F. Munthe, kommandør P. Henriksen og oberst H. M. Jørgensen, ble Senior Staff Officers. De som skulle arbeide heltid i gruppen som såkalte Assistant Staff Officers) ble midlertidig major Christian Fredrik Moe, orlogskaptein Tore Holthe og major John Ryg. Personlig sekretær for admiral Horve ble orlogskaptein Dagfin Eilif Kjiholt.

Det ble etter hvert opprettet en rekke komiteer. Etterretningskomiteen ble etablert med major Lars Heyerdahl som norsk representant. Selv var jeg noen ganger i London som

medlem av Security Committee for å få innsikt i de kriterier som skulle legges til grunn for sikkerhetsarbeidet i departementet og i de nasjonale staber. Dette innebar blant annet at en rekke ledende norske politikere måtte avgi fingeravtrykk, som skulle brukes for de nye laminerte identitetskort. Dette gikk smertefritt og uten protester. En annen av mine oppgaver på den tiden var å hente og bringe kurerpost fra Natos militærkomite og fra Standing Group som kom med kurer fra Washington til UD. De fleste dokumenter krevde meget raske svar, og jeg måtte derfor reise til Festningen med dokumentene for at forsvarsgrensjefene skulle få uttale seg. Som regel var tidsfristen så knapp at våre sjefer sjelden fikk mer enn et døgn på seg. At forsvarsminister Jens Chr. Hauge ofte hadde gjort seg opp sin egen mening, er knapt noen hemmelighet. Han kjente imidlertid sakene godt, var glimrende i engelsk, og nøt stor respekt blant sin ministerkolleger, ikke minst hos Louis Johnson i det amerikanske forsvarsdepartementet.

Nordkommandoen etableres

Beslutningen om å opprette en kommandoorganisasjon i NATO ble tatt høsten 1950. Dette medførte at planleggingsgruppene i Europa ble nedlagt. General Dwight D. Eisenhower ble utnevnt til den første øverstkommanderende i Europa (SACEUR) i desember 1950. Han foretok tidlig en reise til NATO-landene i Europa. Han kom til Gardermoen en januar dag i 1951 i kraftig snøvær sammen med sin stabssjef, general Alfred Gruenther. Oberstløytnant Leif C. Rolstad ble attasjert Eisenhower. Jeg ble hans assistent. Jeg reiste til Gardermoen sammen med sjefen for Trafikkpolitiet, Tor Johnne. Vi skulle sørge for transport og eskorte. På møtene i FD imponerte både "Ike" og Gruenther med et inngående kjennskap til norske forhold.

Eisenhower tiltrådte sin stilling 2. april 1951. De øvrige deler av hans kommandoorganisasjon ble etablert etter hvert. Ved Hovedkvar-

teret for de allierte styrker i Nord-Europa (Headquarters Allied Forces Northern Europe) ble admiral sir Patrick Brind, britisk øverstkommanderende i Det fjerne Østen under annen verdenskrig, utpekt til sjef. Han fikk med seg skipssjefen på slagskipet *King George the Fifth*, Hugh Dalrymple Smith – britenes yngste Captain. Han ble kalt tilbake til aktiv tjeneste og ble Brinds stabssjef med grad som kontreadmiral. Admiral Brind kom til Oslo på sin første visitt i slutten av april. Jeg hadde æren av å kjøre ham og Lady Brind opp til Voksenkollen hospits, som var utpekt av FD som plass for det nye NATO-hovedkvarteret. Det var fremdeles over tre meter snø i skogen ved Voksenlia og ikke mye vår. På hospiset bodde det fremdeles eldre mennesker, og ombyggingen var ikke kommet ordentlig i gang. Jeg kan ikke tenke meg annet enn at admiralen var noe betenkt etter besøket.

I mellomtiden var FD i full gang med forbedelsene til etableringen. Voksenkollen hospits var en stor brannfarlig trebygning, og den var ikke særlig godt egnet. Det skulle likevel vise seg at stedet fungerte ganske bra. Som ledd i overtakelsen måtte vi overta den kvinnelige kjøkkensjefen og husets vaktmester. De ble hovedkvarterets første sivile ansatte.

Byråsjef Erling Nordheim i FD fikk ansvaret for å skaffe kontorhjelpe, møblering og nødvendig kontorutstyr. A-paktkontoret ble ansvarlig for å forberede samband (telefon og fjernskriver), bidra til beordring av personell, til å anskaffe kjøretøyer og avklare sikkerhetsspørsmål etc.

Vi kjøpte den gangen ti biler for administrativ transport, fem av typen Chevrolet og fem av typen Ford. Bilene var av amerikansk modell, men ble satt sammen i Belgia. Noe senere henvendte NRK seg til oss for å få solgt en rød Dodge, som de ikke hadde budsjett til. Stabssjefen til sjefen for de allierte luftstridskrefter i Nord-Europa (AIRNORTH), oberst Reynolds, hadde klaget over at hans stab ikke hadde fått mer enn én bil til disposisjon for sjefen, general Robert K. Taylor. Jeg

kjøpte likeså godt denne bilen. Året etter fikk vi problemer med Military Budget Committee, som mente vi hadde gått ut over hjemlene. Komiteen måtte imidlertid gi seg da vi påpekte at ett års leie etter NATOs satser ville overstige kjøpesummen.

Beordringer

Ved kgl. res. av 29. juni 1951 ble følgende offiserer beordret til tjeneste ved Nordkommandoen: Oberst A. F. Munthe; oberstløytnant Holm A. Holmsen; major Christian Fredrik Moe; kaptein Nils Borchgrevink; orlogskaptein Tore Holthe; oberstløytnant C. J. Stansberg; kaptein Jan Gaare; kaptein Andreas Lerheim; og kaptein Jens Chr. Magnus. De nevnte kapteiner fikk midlertidig majors grad. Videre ble følgende offiserer beordret til tjeneste ved staben til sjefen for de allierte luftstridskrefter i Nord-Europa: Oberst Odd Bull; major Bredo Thurmann Nielsen; major John Ryg. Orlogskaptein Øyvind Skau, kapteinløytnant H. H. Stoermann Næss og løytnant Sven Lødrup ble tilbeordret fra Sjøforsvaret, mens kaptein Anders Juel ble Headquarters Commandant med majors grad. Løytnant Reinertsen ble hans assistent. Jeg mener å huske at Astrid Rosenberg var den første norske kontorassistent, men hun fikk snart følge av flere. Vi fikk sentralborddamer og fjernskriveroperatører (vernepliktige) på plass, og kunne så smått begynne å fungere.

Admiral Brind hadde med sin personlige stab fra Royal Navy. Disse var hans sekretær, Captain Morant; Chief Signals Officer Commander John Martin; Second Officer (WREN) Helen Taylor; og stabssjefen, admiral Hugh Dalrymple Smith. Stoermann Næss ble hans sekretær, mens jeg ble Staff Officer to The Chief of Staff som det het. Løytnant Lødrup ble Flag Lieutenant, adjutant for Brind. Han ble senere gift med Helen Taylor.

Etter hvert kom det også andre deltagere til hovedkvarteret. I alt fire nasjoner inngikk i Nordkommandoen, nemlig USA, Storbritannia, Danmark og Norge. Her var briter som

Vice Admiral Sir Edward Evans-Lombe, Colonel Ian Robertson og Group Captain Marchbank. Her var amerikanere som oberstløytnantene Anderson, Cantrell og Hakon Linjord. Arkivaren het O. O. Tonstad, en amerikaner av norsk avstamning, som amerikanerne bare kalte double Zero. Videre var det ikke så få sivile og militære dansker, med kommandør Sven Pontoppidan og oberst Asgrav i spissen. Til sammen besto hovedkvarteret denne første tiden av noe over 50 personer.

Episodiske erindringer

General Taylor, sjefen for AIRNORTH, skaffet meg for øvrig en helt spesiell utfordring. Han hadde en shäferhund som han gjerne ville ha med seg. Den gangen var karantenebestemmelserne meget strenge – jeg tror det var fire måneder – og dette likte ikke generalen. Vi diskuterte saken med veterinærmyndighetene, og løsningen ble til slutt at den villaen og eiendommen han leide, ble forsvarlig inngjerdet og omgjort til en karantenestasjon. Jeg var glad da karantenetiden var over uten uhell.

Mange av oss var til å begynne med uvant med omgangstone og former. Personlig gjorde jeg flere tabber den første tiden. Da vi skulle lage den første telefonlisten, brukte vi forkortelsen for assistent for vårt kvinnelige kontorpersonell, noe som ikke var vellykket. Det var nytt for oss at sjefene kalte oss ved fornavn, mens vi svarte med Sir. Chief Warrant Officer Beidler tilretteviste meg mildt da jeg tiltalte ham med bare etternavn. "Mr Beidler sir" var hans replikk. Det var også uvant for mange av oss å tenke og snakke engelsk, men det gikk bedre etter hvert.

Mange norske majorer var samlet på Voksenlia den første tiden. Vi var alle glade i kaffe, og med den lange arbeidstiden (fra klokken 9 til 17) ble det mange kaffepauser. Kantinen var i kjelleren med nedgang fra det nordre trappeløpet. Kantinen fikk tidlig navnet Majorstuen. I rommet inntil inngangen til kantinen holdt sentralborddamene til. Det var kanskje ikke rart dette rommet fikk navnet Valkyrie plass.

Vinteren 1952 vedtok Nato den såkalte Status of Forces Agreement, som ga hovedkvarterene adgang til å importere "reasonable quantities of goods" for personlig forbruk for dem som arbeidet i de allierte hovedkvarterene. Dette inkluderte også drikkevarer. Det var derfor en stor skuffelse for oss at Sivert Nielsen, som da var statssekretær, kategorisk sa til meg at for norsk personell var "reasonable quantities" ensbetydende med ingenting. Senere ble dette lempet på, men da var jeg for lengst frabeordret.

General sir Robert Mansergh kom til Voksenlia i 1952 som Deputy CINC. Jeg må få lov å fortelle at jeg på hjemreisen fra et oppdrag i Trondheim sammen med Commander Stileman, traff fru Arne Dahl. Hun fortalte at hun hadde fått besøk av Mansergh i Harstad. Hun hadde kjent ham igjen fra et opphold hun hadde hatt som ung pike i Southwold i England sommeren 1919. Da hadde en lang kadett oppvartet tre unge piker. Fru general Dahl var en av dem, de to andre var min mor og den senere fru Ise Ancher Rasch fra Halden. Jeg spurte min mor om dette, og hun klarte å finne et gammelt fotografi som viste den lange kadetten som omfavnet tre norske jenter. Dagen etter kunne jeg hilse generalen fra min mor. Senere ble det cocktailparties og selskapielig samvær både hjemme hos mine foreldre og på Grav hovedgård.

Flytting til Kolsås

I forbindelse med byggingen av det nye hovedkvarteret på Kolsås, fikk jeg vervet som sekretær for "The New Headquarters Committee", og fikk således anledning til å følge arbeidet på nært hold. Komiteen ble ledet av major Evans, Royal Engineers. Det gjaldt først å finne et egnet sted for etableringen. Vi ble forelagt flere alternativer. Løvenskiold tilbød oss jordene ved Fossum, og vi så også på Nordby gård. Best likte jeg Solbergjordene ved Avløs stasjon på Kolsåsbanen. Dette alternativet ble dessverre vraket da

Sosialdepartementet ved Statens epileptiker-senter nektet å avse grunnen. Da vi fikk tilbud fra Løken gård om området fra Kolsås sta-sjon og oppover mot Kolsåstoppen, ble dette godtatt og grunn ble ervervet. FBT ved distriktsingeniør Viken, oberstløytnant Ørnulf Bredo Stadheim, fikk oppdraget med å tegne prosjektet etter direktiver fra byggekomiteen.

Opprinnelig ble det bygd fem kontorbyg-ninger, hver på to etasjer. Standarden skulle være den samme som SHAPE i Roquencourt utenfor Paris – semipermanent med en for-ventet levetid på tyve år. Vi argumenterte med at klimaet i Norge gjorde det nødvendig med fundamenter ned til frostfri dybde, og da kunne vi like godt bygge kjellere. Vi garanterte dess-uten at prisen ikke skulle overskride hva det

hadde kostet i Paris. Den kanadiske repre-sentanten i NATOs Military Budget Commit-tee, Mr Ross, som ellers holdt pengepungen godt gjensnørt, forsto dette. Dermed ble vårt prosjekt godkjent. Bygget ble fullført til en pris av 800 kr per meter grunnflate (altså kjeller og to etasjer). Da hadde riktignok en-treprenøren, med byggeleder Dahlin gått kon-kurs, og oberstløytnant Ignazius hadde over-tatt som byggeleder.

Det var et poeng at byggene skulle ligne på mange av de boligblokker som var oppført rundt Oslo, og derfor ikke stikke seg ut sett fra luften. Bygget sto ferdig i 1954, og flyttin-gen fant sted våren det året. Jeg tror jeg tør si at både stedet og utformingen viste seg å være vellykket.

Samarbeidet med allierte

Hans Henrik Stoermann-Næss

Orlogskaptein Hans Henrik Stoermann-Næss (f. 1919) arbeidet etter annen verdenskrig ved Marinekommando Vestlandet og ved Forsvarsstaben. I årene 1951-59 tjenestegjorde han ved Nordkommandoen, i 1951-53 som Secretary to the Chief-of-Staff på Voksenkollen, deretter som Personal Staff Officer to Commanders-in-Chief. Han arbeidet senere i Sjøforsvarets overkommando og i Forsvarets overkommando.

Møteplass for nasjoner og våpengrener

Min første mulige beordring til det som skulle bli HQ AFNORTH var på tale i 1949 som sekretær for admiral Thore Horve i London, men etter statsrådens bestemmelse ble det en annen offiser som ble beordret. Min skuffelse var stor, men under tjenestegjøring ved Marinekommando Vestlandet i Bergen ble jeg våren 1951 oppringt av min tidligere sjef, admiral Edvard Christian Danielsen, og igjen forespurt om jeg var interessert i en beordring til det kommende hovedkvarteret i Oslo. Mitt svar var selvsagt ja. Den 19. juni meldte jeg meg for stabssjefen, kontreadmiral Hugh Dalrymple-Smith som hans sekretær. Her traff jeg også major Jens Christian Magnus som var hans rådgiver og Personal Staff Officer.

Offiserer og sivile fra fire nasjoner kom til etter hvert, fra Danmark, USA Storbritannia og Norge. Stabene ble fylt opp, og arbeidet med å utvikle et homogent hovedkvarter kunne begynne. Det første stedet var det gamle Voksenkollen hospits som for det meste besto av små rom, og det varte ikke lenge før et tilbygg måtte settes opp for å få plass til alle. Adkomsten var med Holmenkollbanen til Voksenlia stasjon eller med bil inn fra Frognerseier-veien.

Når det gjaldt stabens sammensetning, representerte befalet ikke bare fire nasjoner; fra disse var det personell fra tre våpengrener. Man kan derfor si at det kunne være opptil

tolv forskjellige interesseområder som skulle smeltes sammen til et entydig planarbeid hvor den enkeltes synspunkter måtte samordnes til et hele. Allerede fra starten syntes dette å forløpe knirkefritt, selv om forskjellig terminologi av og til bidro til mindre misforståelser og vanskeligheter. At alt foregikk på engelsk, var uvant for noen av de norske og danske representanter, men også mellom briter og amerikanere hadde det divergerende syn på militær, og sivil, språkterminologi. Som et lite eksempel; amerikanerne skrev transportation og importation, britene ville ha det enklere transport og import.

For å holde oss til de små forskjeller i terminologi, var det en ting vi prøvde å få gjennomført, men ikke greide, i alle fall ikke i min tid, og det var å få etablert en felles officersattest og tjenesteuttalelse for alle nasjoner og forsvarsgrener. Jeg har lyst til å nevne et tilfelle hvor språkbruken førte til en mindre diskusjon. En amerikansk flyoberst fikk på sin attest fra Chief of Staff at han hadde utført sin tjeneste "very satisfactorily", det beste skussmål man kunne få i henhold til britisk språkbruk. Obersten var rystet og ba om foretrede for å gi uttrykk for sin misnøye i det han fremholdt at en slik dårlig attest ville ødelegge alle hans sjanser til å bli general og at uttalelsen måtte være at hans arbeid hadde vært "outstanding" og intet mindre. Teksten ble endret og obersten var glad igjen.

Om lønn og tillegg

Året 1951 var jo bare seks år etter annen verdenskrigs avslutning, og de fleste amerikanere, briter og nordmenn hadde krigserfaring og erfaring fra flerforsvarsgrens arbeid. De som stilte svakest her, var våre danske venner, uten at dette kom til uttrykk i spesielle problemer. Norske myndigheter anerkjente at de språklige problemer kunne være belastende og anstrengende, og i sin sjenerøsitet ble vi bevilget den betraktelige sum av kr. 50,- pr. måned. Senere ble dette hevet til kr.

180,- og kr. 210,-. Senere skulle vi få følelsen av at dette var et slags plaster på såret fordi vi var avskåret fra å bestille tollfrie varer, noe de allierte kunne i henhold til den "Status of Forces Agreement" som ble undertegnet av SHAPE og de respektive land hvor NATO opprettet sine hovedkvarter.

Vi nordmenn følte oss nok som litt av noen husmenn i den forbindelse, da de allierte ikke bare hadde betydelig bedre grunnlønn, men også fikk det som populært ble kalt "ødemarkstillegg" til dekning av leie av bolig etc. Utover året kom også det sosiale og selskapslige samkvem i gang, og på grunn av nevnte hensyn stilte vi nordmenn svakt og vi følte oss lite tilfredse. Vi hadde problemer med å gjengjelde gjestfriheten fra våre kolleger og motta invitasjoner til sammenkomster på samme plan. Vi følte tross alt at vi var vertsnasjonen og ønsket å invitere våre venner til våre hjem. Først etter at vi kom til Kolsås i midten av 50-årene, fikk vi tillatelse til å kjøpe en liten månedlig kvote som selvsagt hjalp på situasjonen. Et stort arbeid overfor norske myndigheter ble her gjort av de forskjellige norske eldste offiserene. At våre kolleger ved invitasjoner til oss nordmenn gjerne og ofte bidro med å bringe med seg drikkevarer i stedet for blomster, ble ikke mottatt som en fornærmelse, tvert imot!

Briter og admiraler

Det faktum at den første sjef var en britisk admiral, Sir Patrick Brind, satte sitt preg på den stabsmessige organiseringen av hovedkvarteret. Også stabssjefen var britisk, og en britisk admiral virket som COMNAVNORTH, med en amerikansk captain som stabssjef. Det felles sekretariatet ble også ledet av en britisk captain og hans stab, og besto så å si utelukkende av britisk marineunderbefal og WRNS.

På flysiden ble staben ledet av en amerikansk generalmajor, og landsiden ble ledet av COMLANDNORWAY med en norsk generalmajor med sin stab på Akershus.

I begynnelsen av 1953 tiltrådte en britisk generaløyntant, Sir Robert Mansergh, som Deputy CINCNORTH for så å overta som sjef og firestjerners general ved admiral Brinds fratreden og hjemreise.

Den første CINCNORTH, admiral Brind og frue bodde den første tiden på Grand Hotell inntil de leiet et hus i Holmenkollveien like nedenfor Holmenkollen restaurant. Her holdt admiralen og fru det første cocktail-party hvor hele hovedkvarteret, ca. 50 mennesker, deltok.

Da general Mansergh kom, bodde han på Holmenkollen hotell, inntil han i 1954 flyttet til Grav hovedgård i Bærum. Der leiet han hos fru Kloumann, mor til den senere katolske biskop i Oslo, John Wilhelm Gran. Den tredje CINCNORTH, general Sugden, leiet et hus like ovenfor Vinderen hvor Selvaag senere fikk sine kontorer. De følgende sjefer leiet forskjellige hus inntil det britiske forsvarsdepartementet leiet et stort hus i Holmenkollveien 88. Her holdt også den siste sjef, general Sir Gary Johnson til frem til nedleggelsen av hovedkvarteret i 1994. Fra begynnelsen hadde også nordkommandosjefen en bolig i København med kontor i Ovengaden over Vannet. Han hadde også til personlig disposisjon et Dakota-fly til transport innen Europa.

Før vi forlot Voksenkollen, planla CINC-NORTH sammen med SACLANT den største marine og maritime øvelse i regi av NATO i Nordsjøen og Norskehavet. Øvelsen fikk navnet "Main Brace". Hangarskipsgrupper og maritime fly deltok med representasjon fra SACLANT. Den britiske Home Fleet, Norge og en gren i den sørlige Nordsjøen og Skagerak hadde også dansk deltakelse. Debriefing etter øvelsen foregikk om bord i det britiske hangarskipet "Eagle" til ankers i indre Oslofjord. I den forbindelse oppstod en liten episode hvor SACLANT uttrykte sin misnøye med det programmet som CINC-NORTH presenterte. Vi hadde på forsiden en tegning av skoleskipet "Christian Radich", og seilene representerte de forskjellige lands flagg. Det

amerikanske flagget var plassert på storseilet nederst på stormasten. Dette falt amerikanerne tungt for brystet, og CINCNORTH mottok et signal fra SACLANT med spørsmål om hvorfor flagget var plassert nederst. CINC-NORTH's salomoniske svar var at fordi USA var den største nasjonen og hele NATO hvilte på amerikansk styrke, fikk USA det største flagget. Vi hørte ikke mer, så svaret ble tydelig godtatt.

På flyttefot

Flyttingen til Kolsås fant sted i etapper, men vi var alle på plass sommeren 1954. CINCNORTH med stab hadde kontoret i den øverste og vestlige blokken, mens COMNAVNORTH og AIRNORTH holdt til i den nederste rekken. LANDNORWAY ble værende på Akers-

hus. CINCNORTH's stab bestod foruten ham selv av hans adjutant og Personal Staff Officer, undertegnede, en sivil kvinnelig sekretær, samt en britisk major som hans militære stabsoffiser. Chief of Staff som holdt til i samme blokk, hadde en tilsvarende personlig stab. Min tjeneste som PSO, som eneste norske offiser på høyeste plan i staben, gjorde at jeg fikk en tjeneste som ingen annen norsk offiser kunne glede seg over å få. Det ga meg anledning til å treffe et stort antall meget høye offiserer fra flere land der jeg ble satt som adjutant og ledsageroffiser ved mange anledninger.

En liten kuriositet i tiden hovedkvarteret eksisterte: Den første kontingenten fikk oppleve Vinterolympiaden i Oslo i 1952; den siste kontingenten fikk oppleve Vinterolympiaden på Lillehammer i 1994.

Utviklingen av NATOs kommandostruktur i dagens sikkerhetspolitiske situasjon og betydningen for Norge

Øystein Singasaas

Øystein Singasaas (f. 1945) har lang og bred erfaring fra media. Han virket som statssekretær ved Statsministerens kontor 1992–96 og i Forsvarsdepartementet fra mars 2000 til oktober 2001, da han holdt dette foredraget.

Innledning

NATOs Nordkommando ble nedlagt på 90-tallet. Vi er imidlertid glade for at det fortsatt eksisterer et alliert hovedkvarter på norsk jord. Jeg vil benytte denne anledningen til – på vegne av regjeringen – å takke de av dere som har tjenestegjort ved Nordkommandoen for en stor innsats både i alliert og norsk tjeneste. Norges NATO-medlemskap har siden inngåelsen alltid utgjort bærebjelken i vår sikkerhetspolitikk. I tiden etter 11. september 2001 har vi igjen sterkt fått oppleve betydningen av solidariteten allierte imellom. Og vi har også fått prov på de omfattende endringer i det sikkerhetspolitiske bildet.

Men tilbake til historien: Lokaliseringen av Nordkommandoen på norsk jord var av stor betydning under den kalde krigen. Men hvorfor er det fortsatt så viktig for Norge å opprettholde et alliert hovedkvarter i Norge? Jeg vil se litt framover. Jeg vil ta for meg utviklingen i NATO de senere årene, og betydningen av NATO-samarbeidet for norsk sikkerhet i framtiden. Spesielt vil jeg komme inn på utviklingen av NATOs nye kommandostruktur. Det er viktig å se spørsmålet i et helhetlig perspektiv. Hendelsene i USA i september 2001 understreker sterkt den nye sikkerhetspolitiske situasjonen vi lever i. USA er blitt rammet på en uhyrlig måte. Det som har skjedd på Manhattan, i Washington og Pennsylvania berører også NATO og alliansens medlemmer. Det angår oss alle – sterkt.

Det strategiske konsept av 1999

Siden slutten av den kalde krigen har alliansen gjennomført en rekke endringer for å tilpasse seg den nye sikkerhetspolitiske situasjonen. På NATO-toppmøtet i Washington i 1999 godkjente stats- og regjeringssjefene et oppdatert strategisk konsept som vil være styrende for alliansens utvikling i årene som kommer.

Konseptet viderefører prinsippet om kollektivt forsvar.

- De alliertes sikkerhet er udelelig, og medlemslandene skal ha følelsen av *lik sikkerhet*.
- Solidaritet og samhold innenfor alliansen skal sikre at ingen alliert skal være tvunget til å måtte basere seg kun på sine egne anstrengelser for å håndtere grunnleggende sikkerhetspolitiske utfordringer.
- I tråd med Atlanterhavspaktens artikkel 4 skal alliansen tjene som et avgjørende transatlantisk forum for allierte konsultasjoner.
- I tråd med Atlanterhavspaktens artikkel 5 og 6 skal alliansen kunne *avskrekke* og *forsvare* mot en hver trussel om aggresjon mot et medlemsland.

Det strategiske konsept understreker blant annet følgende sikkerhetspolitiske utfordringer:

- Alliansens sikkerhet avhenger av et bredt spekter av *militære og ikke-militære risiki* som kan komme fra ulike retninger og være vanskelige å forutse, inkludert terroristhandlinger, sabotasje, organisert kriminalitet og brudd på tilgang til vitale ressurser. Terrorangrepet på USA er et klart eksempel på dette.
- Konflikter utenfor det euro-atlantiske området kan berøre alliansens sikkerhet gjennom å spre seg inn i naboland, inkludert NATO-land, eller på andre måter. Situasjonen på Balkan viser denne utfordringen.

- Spredning av masseødeleggelsesvåpen kan utgjøre en direkte militær trussel mot våre folk, våre territorier og våre styrker. Ikke-statlige aktører kan skaffe seg og bruke slike våpen.
- Både statlige og ikke-statlige aktører vil kunne søke å utnytte den sårbarhet som ligger i vår avhengighet av elektroniske informasjonssystemer.

Disse til dels nye truslene utgjør en stor utfordring for alliansen, og får vidtrekkende konsekvenser. Mange har ment at denne utviklingen ville være begynnelsen på slutten for NATO. Så har ikke skjedd, tvert imot har alliansen fått en mer aktiv rolle når det gjelder å forebygge sikkerhet i vår del av verden. Tradisjonell forsvarsplanlegging for storkrig er delvis blitt erstattet av fredsskapende tiltak som Partnerskap for fred samarbeidet, innlemmelse av nye medlemmer og fredsoperasjoner. Kombinasjonen av den sterke politiske samhörighet mellom medlemslandene og de militære maktmidlene som står til dens disposisjon, gjør fortsatt NATO til en effektiv aktør i internasjonal sikkerhetspolitikk. Samtidig er det helt klart at den sikkerhetspolitiske utviklingen tvinger NATO til modernisere sine kapasiteter og sin strategi for å møte framtidens utfordringer. Dette gjelder alt fra strategi og doktriner til kommando- og styrkestruktur.

Nye krav til kommandostrukturen

NATOs kommandostruktur utgjør det organisasjonsmessige rammeverk for å kunne løse alliansens militære oppgaver. Dette gjelder både de mer tradisjonelle artikkel 5-relaterte oppgavene, men også de nye oppgavene som følger av det strategiske konsept. Selv om hovedkvarterene fortsatt utfører mange oppgaver og funksjoner som er rettet mot kollektivt forsvar av alliansens territorium, herunder forsterkningsplanlegging og artikkel 5-øvelser, ser man også her et skifte, der fokus også rettes mot andre aktiviteter. Stabselementer i

den statiske kommandostrukturen har fått ansvaret for å lede internasjonale krisehåndteringsoperasjoner, eller understøtte andre hovedkvarter som er blitt tildelt denne oppgaven. NATO-hovedkvarteret på Jättå sin ledelse av KFOR V fra april til oktober 2001 er et godt eksempel på dette.

Fordi de nye utfordringene kan oppstå andre steder enn på alliansens eget territorium, stilles det nye krav til NATOs kommando- og kontroll-systemer. Ny teknologi har gjort det mulig for den statiske kommandostrukturen å lede operasjoner i områder nær alliansens eget territorium. Dette ble illustrert da de jugoslaviske styrkene ble tvunget ut av Kosovo i 1999. Militære operasjoner lenger unna vil derimot måtte ledes på en annen måte. NATOs svar på denne utfordringen er det såkalte "Combined Joint Task Forces"-konseptet. Dette er mobile multinasjonale og felles hovedkvarter, som kan deployeres og lede allierte militære operasjoner i et framskutt område. Denne type hovedkvarter vil ha en mye større grad av fleksibilitet enn det den statiske kommandostrukturen tradisjonelt har hatt.

Den positive sikkerhetspolitiske utvikling har dessuten medført store kutt i medlemslandenes militære strukturer på anslagsvis 30–40 %. Dette har også fått stor betydning for størrelsen på NATOs kommandostruktur. I den nye strukturen som skal være ferdig implementert innen 2003, vil alliansen bevare to strategiske kommandoer, én for Atlanteren og én for Europa. På lavere nivå vil antallet bli redusert fra 65 til 20. Samtidig er det klart at ny teknologi og deployerbare stabselementer som inngår i den statiske kommandostrukturen, også vil utgjøre kjernen i de deployerbare felleshovedkvarterene. Dette vil gi *hele* kommandostrukturen økt fleksibilitet og gjøre den bedre i stand til å møte utfordringene.

Hovedkvarter på norsk jord

Tradisjonelt har vi fra norsk side lagt stor vekt på betydningen av å ha et alliert hovedkvarter

på norsk jord. Dette er fortsatt regjeringens oppfatning. Både utviklingen i Russland og NATOs strategiske konsept tilsier at et invasjonforsvar i tradisjonell forstand ikke er påkrevet. Nye utfordringer mot norsk sikkerhet – både av asymmetrisk og konvensjonell type – kan imidlertid dukke opp raskere enn tidligere og vil i større grad kunne opptre i en gråson mellom krise og krig. Vi må være forberedt på å kunne håndtere slike kriser om nødvendig på egen hånd i en innledende fase, ettersom det ikke er gitt at situasjonen i utgangspunktet vil bli oppfattet av våre allierte som en klar artikkel 5-situasjon. I en slik situasjon framstår det som meget viktig å bevare en *permanent* alliert tilstedeværelse på norsk territorium som representerer NATO og dets medlemmer.

I denne sammenheng kan jeg nevne at når det gjelder de mer dagsaktuelle utfordringene, har Norge vært en av de landene i NATO som har satt sterkest fokus på trusselen fra terrorisme. Dette henger sammen med vår posisjon som strategisk energileverandør for resten av Europa. Sabotasje mot våre olje- og gassinstallasjoner kan potensielt ramme våre kunder i Europa og dermed NATO på en meget alvorlig måte. Samtidig må vi fra norsk side erkjenne *at vi som en liten nasjon vil ha begrenset kapasitet til å sikre vår petroleumsinfrastruktur på egen hånd*. Derfor vil alliansen måtte spille en sentral rolle. At en slik trussel potensielt kan oppstå i en gråson mellom fred og krig gjør det meget viktig å ha et alliert hovedkvarter på norsk jord, og med norsk sjef. Dette gjør det mulig å koordinere bruken av militære ressurser – *både allierte og nasjonale* – med nødvendige tiltak på sivil side. I denne sammenheng kan jeg nevne at det arbeides med å tilpasse norsk lovgivning slik at regjeringen i spesielle situasjoner kan vedta å gi *Forsvaret* ansvaret for å lede krisehåndteringsoperasjoner på norsk sokkel. I dag er dette et politiansvar – med mindre det er krig, eller krig truer i vårt nærområde – mens Forsvaret stiller nødvendige ressurser til rådighet.

Den sikkerhetspolitiske utviklingen har gjort at vi ikke lenger kan opptre utelukkende som nettoimportør av sikkerhet. *Gjensidigheten* i den kollektive bistandforpliktelsen innenfor NATO de siste årene er blitt mer framtrædende også for Norge. Dette innebærer at vi må være beredt til å kunne bidra i mer regionalt pregede artikkel 5-operasjoner som gjelder kollektivt forsvar av en eller flere av våre allierte, uten at krisen berører Norge eller vårt nærområde på en direkte måte. Lokaliseringen av NATO-hovedkvarteret på Jåttå, med norsk sjef, gjorde det mulig for en liten nasjon som Norge å påta seg *ledelsesansvaret* for NATO-operasjonen i Kosovo i seks måneder. Selv om dette ikke representerer en artikkel 5-operasjon, gir dette Norge en unik mulighet til å framstå som et aktivt NATO-medlem i europeisk sikkerhetspolitikk, og bidra på en meget synlig måte i *operasjoner* også utenfor nordregionen.

Selv om vi har lagt den kalde krigen bak oss, må forholdene fortsatt legges til rette for *allierte forsterkninger* til Norge, og vi må sikre at våre styrker er i stand til å operere effektivt sammen med allierte forsterkninger. Det er her viktig å presisere at hensikten med de allierte forsterkningsplanene er en fleksibel styrkeoppbygging tilpasset de ulike nivåer i en konflikt. Planene skal bidra til å gi et tidlig signal til en eventuell motpart, danne grunnlag for gjennomføring av operasjoner mot en motpart og bringe konflikten til en akseptabel avslutning så raskt som mulig. NATO-hovedkvarteret på Jåttå er "joint" av natur, det er meget godt trent og har detaljkunnskaper om sitt operasjonsområde. Denne "lokale" kjennskapen og tilstedeværelsen i nordområdene vil også kunne være *kriseforebyggende*, og vil åpne for mer effektive allierte operasjoner hvis dette skulle være nødvendig.

At det allierte hovedkvarteret på Jåttå er samlokalisert med den vedtatte Forsvarskommando Norge gjør det mulig for NATO å trekke på nasjonale støtteelementer og ressurser som ellers ikke ville være tilgjengelige.

Samtidig gir denne samlokaliseringen også det norske personellet en *verdifull erfaring* i å operere innenfor et internasjonalt miljø. Dette har hatt en avgjørende betydning for lokaliseringsspørsmålet.

I alliansen argumenterer man for at de store avstandene ved operasjoner i områder som ikke gjennomføres innenfor NATOs område eller i direkte tilknytning til dette, innebærer at disse ikke kan ledes av den statiske kommandostrukturen. Samtidig, på grunn av de *store avstandene* fra det sentrale Europa til Nord-Norge og Kola, kan det stilles spørsmålsteget ved om det faktisk er mulig for den statiske kommandostrukturen å kunne lede operasjoner over slike store avstander på en tilfredsstillende måte uten å være lokalisert til norsk område. Fra norsk side vil det derfor fortsatt være viktig at et alliert hovedkvarter er lokalisert på norsk territorium, noe som også bør være i *alliansens interesse*.

Ideen om kollektivt forsvar er fortsatt bærebjelken i NATO. Det er nettopp dette nære politiske samarbeid og den integrerte militære kapasitet som gjør alliansen så effektiv når det gjelder å løse også de nye og dagsaktuelle sikkerhetsutfordringen vi står overfor. På samme vis har NATOs kommandostruktur beholdt sin aktualitet og nytteverdi. Det som er helt klart, er at de nye utfordringene gjør det nødvendig å foreta nødvendige omstillinger for fortsatt å kunne opptre like effektivt i framtida. Dette er jeg sikker på at NATO vil lykkes med. Fra norsk side vil det være meget viktig, som en liten nasjon i et potensielt utsatt område, å beholde et hovedkvarter på vårt territorium. Dette vil overføre ekspertise, sikre alliert oppmerksomhet og forståelse, samt gi oss en bedre mulighet til å kunne delta på en aktiv måte for å bidra til alliansens sikkerhet også andre steder enn i vårt eget nær-område.

Norges nasjonale kommandostruktur og forholdet til NATO

Bjørnar Kibsgaard

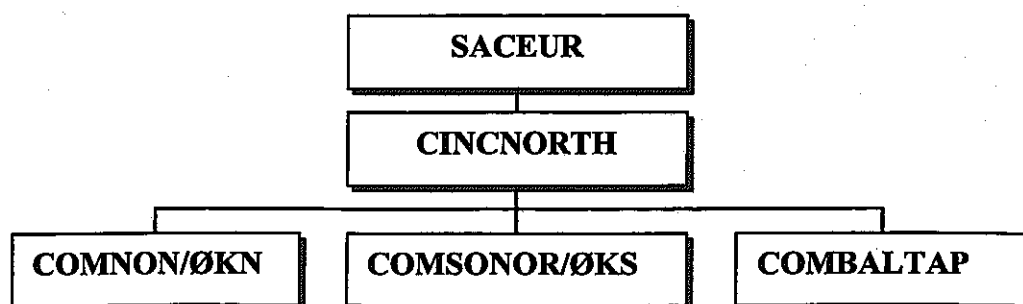
Viseadmiral Bjørnar Kibsgaard (f. 1936) har lang tjeneste fra Forsvaret og NATO-systemet. Sin militære utdannelse har han fra Sjøkrigsskolen, Forsvarets høgskole og The US Naval Postgraduate School, Monterey i California, USA (Master of Science i Operation Research). Kibsgaard avsluttet sin militære karriere i 1996 som Øverstkommanderende i Sør-Norge og Sjef for de allierte styrker i Nord-Europa. Han kom til Europa-programmet i 1996, og har her særlig arbeidet med geopolitiske og sikkerhetspolitiske sider ved energiproduksjon og forholdet mellom NATO og EU (ESDP).

Innledning

Forsvarets overkommando ble gjenopprettet i 1970. Året etter ble det etablert to integrerte enhetskommandoer eller forsvarskommandoer ledet av hver sin øverstkommanderende, en i Nord-Norge og en i Sør-Norge.

Før dette hadde Forsvarets øverste ledelse vært preget av svak enhetlig ledelse. Den totale svikten i forsvarsledelsen i 1940 hadde synliggjort behovet for en sterk og enhetlig toppløse. Likevel skulle det ta 30 år og en rekke utredninger og omstruktureringer før en sterk toppløse på tvers av forsvarsgrenene ble etablert.

Figur 3

Den organisasjonsstrukturen som ble etablert for Forsvarets øverste ledelse i 1970, var likevel omstridt. Det ble blant annet hevdet at forsvarsgrenenes identitet ville bli svekket grunnet ikke identifiserbare sjefer, og at det faglige nivå ville bli skadelidende. Det ble snart klart at heller ikke denne organisasjonsformen var perfekt, noe som medførte flere justeringer med hensyn til ansvar og prosedyrer for styrkeproduksjon og forvaltning.

Organisasjonen med de to forsvarskommandoene på den operative siden har likevel fungert godt. Organisasjonen muliggjorde en integrert og koordinert planlegging, samt gjennomføring av fellesoperasjoner hvor de forskjellige kamp- og støtteelementer fungerte i en helhetlig sammenheng. Samtidig ivaretok de forsvarsgrensvis kommandørene de fagmilitære behov for sine forsvarsgrener under én felles sjef – øverstkommanderende. Dette operative ledelsesapparatet ble etter hvert fullt akseptert av Norges allierte, og ansett som meget effektivt. Denne organisasjonsstrukturen har også vært grunnlaget for utviklingen av strukturen i hovedkvarterene for Combined Joint Task Force (CJTF) som ble presentert av SACLANT i Travemünde høsten 1993 og vedtatt innført i 1994.

Vi skal i denne gjennomgangen først ta for oss kommandoordningen frem til 1994. Deretter skal vi se på hvilke følger den nye sikkerhetspolitiske og militærstrategiske situasjonen på 90-tallet fikk for kommandoordningen. Til slutt skal vi knytte noen kritiske kommentarer til Norges nye nasjonale kommandostruktur som ble vedtatt av Stortinget i juni 2001.

Nordkommandoen – Allied Forces Northern Europe

Inntil 1. juli 1994 var NATOs kommandokjede etter overføring av myndighet (TOA) som vist på figur 3. CINCNORTHS ansvarsområde, Nordregionen, omfattet Schleswig-Holstein, Danmark, Norge og de nære havområdene.

Fordelingen av oppgaver mellom Norges nasjonale kommandostruktur og NATO har vært og er som følger:

- *Nasjonale oppgaver*
 - Kommando og kontroll av nasjonale enheter
 - Nasjonal forsvarsplanlegging – omfattet kun spesielle planer som f. eks. sjømineplanen
 - Nasjonal øvelsesplanlegging – omfattet kun mindre nasjonale øvelser
 - Gjennomføring av nasjonale øvelser
 - Suverenitetshevdelse og ressursjurisdiksjon

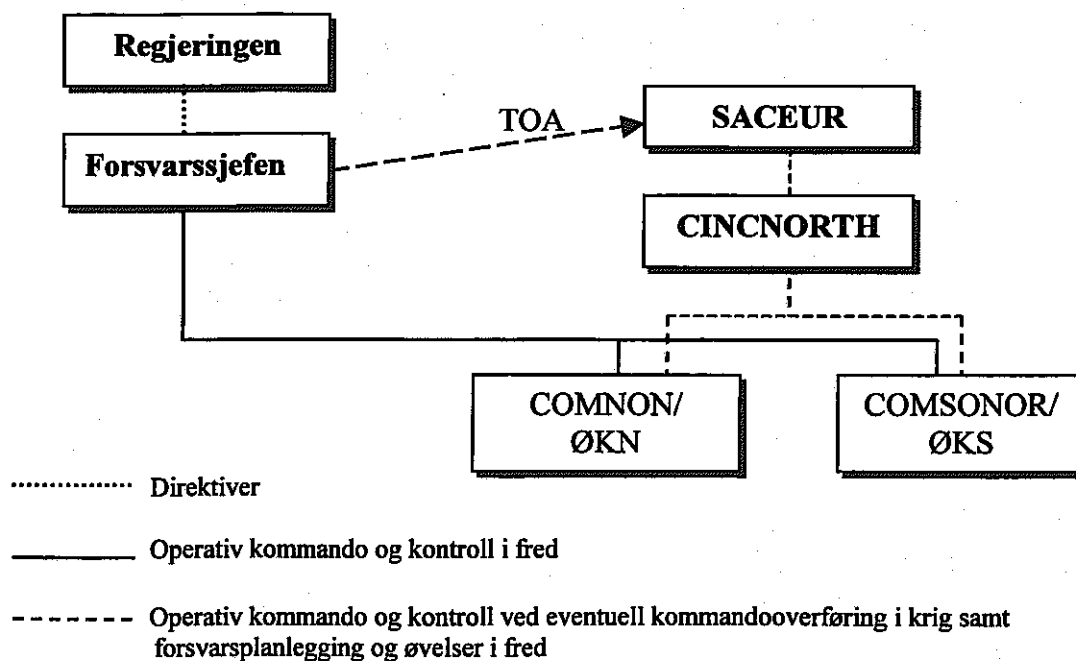
- Nasjonal etterretningsvirksomhet
- Rustningskontroll og inspeksjoner/verifisering av avtaler
- Partnerskap for fred-aktiviteter
- Totalforsvarsplanlegging

- *NATO-oppgaver*

- NATO forsvarsplanlegging – gjennomført iht NATOs direktiver godkjent av norske myndigheter gjennom prosessene i NATOs råd og militærkomite
- Forsterkningsplanlegging
- NATO øvelsesplanlegging og gjennomføring av NATO-øvelser
- Kommando og kontroll av NATO-enheter som opererte i FK-enes ansvarsområde
- Rustningskontroll og inspeksjoner/verifisering av avtaler
- Partnerskap for fred-aktiviteter

Inntil 1. juli 1994 var kommandolinjene i fred og krig som vist på figuren nedenfor.

Figur 4

I fred og krig hadde de to øverstkommanderende i Nord- og Sør-Norge operativ kommando over norske nasjonale styrker som forsvarssjefen hadde tildelt dem, mens operativ kontroll var delegert til kommandørene, som befant seg på nivået under øverstkommanderende. Det må bemerkes at ikke alle norske styrker skulle overføres til NATO. Noen styrker skulle stå under nasjonal kommando selv i krig. Disse styrkene var likevel planlagt anvendt til støtte for enheter under NATO-kommando.

Etter overføring av ansvaret for forsvaret av Norge til NATO i krise og krig, skulle operativ kommando over norske styrker overføres fra forsvarssjefen til NATO. NATOs hovedansvar for forsvaret av Norge var tillagt sjefen for Nordkommandoen, som befant seg på nivået kalt Major Subordinate Command (MSC). Forsvarskommandoene var på nivået under MSC, og ble kalt Principal Subordinate Commands (PSC). I NATO innebar konseptet for kommando og kontroll inntil 1. juli 1994 at MSC-ene fikk operativ kommando over tildelte styrker, mens operativ kontroll ble delegert til PSC-ene ved overføring av styrker til disse. Enkelte enheter, som strategiske flystyrker og andre spesialenheter, ble ledet direkte fra MNC (Major NATO Command)- eller MSC-nivå.

Når ansvaret for forsvaret av Norge var overført til NATO, ble forsvarssjefens hovedrolle å virke som regjeringens militære rådgiver. Samtidig hadde både regjeringen og Forsvarssjefen en representant hos CINCNORTH. Disse var blant annet forutsatt å representere regjeringen og forsvarssjefen i tilfelle disse ble satt ut av funksjon.

De to forsvarskommandoene var en del av NATOs kommandostruktur. Imidlertid var de bemannet med nasjonalt personell og underlagt forsvarssjefen i fred. Med andre ord hadde begge de to øverstkommanderende (ØKN og ØKS) to hatter, én NATO-hatt med ansvar overfor CINCNORTH og én nasjonal hatt med ansvar overfor forsvarssjefen. Øverstkommanderende og kommandørens

roller var fastlagt i kongelige resolusjoner og militærkomité-dokumenter. Det siste medførte at de var en formell del av NATOs kommandostruktur. I krise og krig skulle bemanningen forsterkes med norsk og alliert personell. Det allierte personellet representerte stort sett forsterkningsavdelingene og hadde som hovedoppgave å ivareta avdelingens interesser, samtidig som de tilførte hovedkvarterene verdifull kompetanse når det gjaldt logistikk, anvendelse av styrkene og operasjoner generelt.

Den delen av Nordkommandoens forsvarsplan som angikk Norge, var godkjent ved kongelig resolusjon. Denne planen var også grunnlaget for forsvarskommandoens og underlagte enheters forsvarsplanlegging. Det må i denne sammenheng bemerkes at de planene som angikk operasjoner med norske ubåter og maritime fly, var en del av SAC-LANTs planverk.

Murens fall og Sunde-utvalget

Murens fall medførte at NATO fikk et nytt strategisk konsept. Den nye sikkerhetspolitiske situasjonen førte til usikkerhet om fremtiden. Tyske myndigheter var på dette tidspunkt veldig bekymret for utviklingen i forhold til Sovjetunionen. Etter anmodning fra tyske myndigheter bestemte SACEUR at CINC-NORTHs forsvarsplan skulle ha "dormant status". Dette kunne ikke Norge godta, og resultatet ble at den delen av forsvarsplanen som angikk Norge, fortsatt skulle ha aktiv status. Dette medførte at også ØKNs og ØKS' forsvarsplaner fortsatt skulle ha aktiv status.

NATOs nye strategiske konsept ble godkjent i november 1991. Dette førte til en revidering av NATOs kommandostruktur. Hensikten var å justere strukturen i forhold til den nye sikkerhetspolitiske situasjonen. På nasjonal basis var det imidlertid allerede igangsatt et arbeid for å redusere Forsvarets øverste ledelse med 25 %. I april 1991 fore-

slo Sunde-utvalget å ta ut all innsparing ved å sette Forsvarskommando Sør-Norge på en slags mobiliseringsstatus. Konseptet var uakseptabelt. I mai 1991 ble det bestemt av forsvarssjefen, etter et møte med ØKN, ØKS, stabssjefen i FO, samt generalinspektørene, at innsparingen skulle tas ut likt i FO, FKN og FKS med 25% reduksjon på hvert sted. Det ble dessuten bestemt at det fortsatt var behov for to forsvarskommandoer som fungerte i fred. Etter direktiv fra forsvarssjefen ble arbeidet med denne reduksjonen iverksatt, og et forslag for FKS ble fremsendt allerede i november. NATO hadde da igangsatt sitt omstillingsarbeid, og forslagene fra FKS og FKN ble lagt til side.

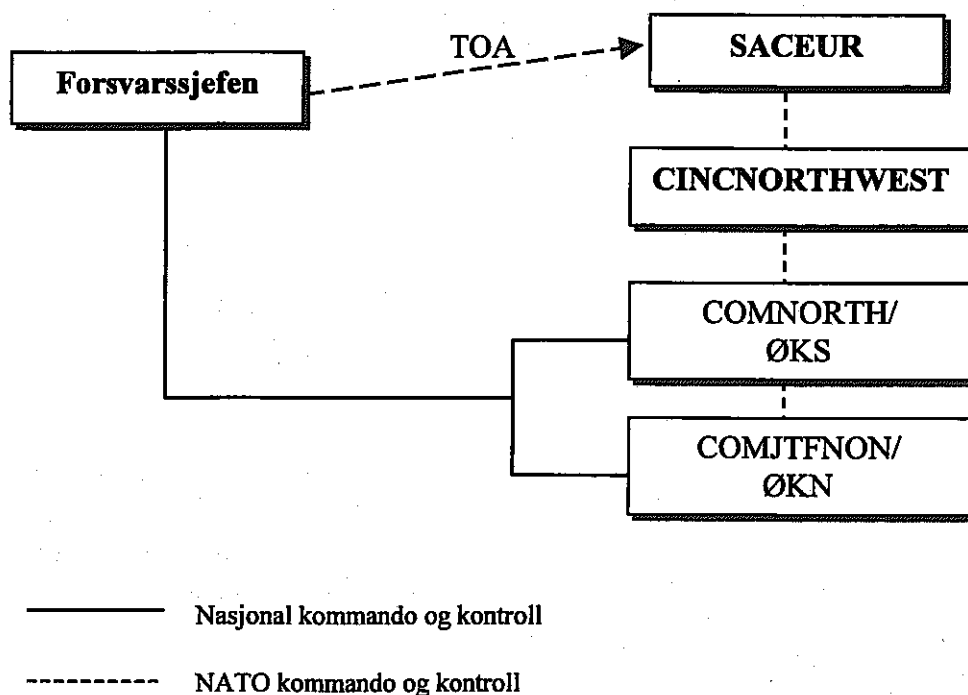
Nordvestregionen - Allied Forces North Western Europe

Den 1. juli 1994 fikk NATO ny kommandostruktur. Kolsås-nivået (MSC) ble flyttet til Storbritannia, og et nytt NATO hovedkvarter, nå på PSC-nivå, ble etablert i Stavanger med representanter fra syv nasjoner (Canada,

Danmark, Nederland, Norge, Tyskland, Storbritannia og USA). Av effektivitets-messige grunner ble det bestemt at FKS skulle organiseres som en integrert del av NATO-hovedkvarteret. Organisasjonsstrukturen ble basert på det som ble ansett som det beste fra organisasjonene på Kolsås og ved FKS. Dette endte med at vi fikk et hovedkvarter for fellesoperasjoner på PSC-nivå med en kapasitet og kompetanse vi tidligere ikke hadde hatt i Norge. I en FFI-rapport er det integrerte NATO/nasjonale hovedkvarteret (HQ NORTH/FKS) karakterisert som "et av de mest rasjonelle og effektive hovedkvarter i NATO".¹

Denne organisasjonen medførte at ØKN/FKN og den integrerte delen i NATO-hovedkvarteret ØKS/FKS fortsatt var sidestilt nasjonalt i forhold til forsvarssjefen. I NATO-sammenheng ble imidlertid ØKS i egenskap av Commander Allied Forces North Europe (COMNORTH) overordnet for Øverstkommanderende i Nord-Norge (ØKN). I NATO-sammenheng fikk ØKN status som sub-PSC sjef, med betegnelsen Commander Joint Task Force North Norway (COMJTFNON).

Figur 5

Dette var etter alt å dømme en traumatisk opplevelse for staben på Reitan. NATO bestemte også at hovedkvarter på sub-PSC-nivået (eller det fjerde nivået) ikke skulle finansieres over NATOs drifts- og investeringsbudsjetter. Denne strukturen hadde vi frem til 3. mars 2000, se figur 5.

Nye oppgaver og samarbeid

Reorganiseringen medførte en endring på NATOs side i forhold til kommando og kontroll. Det nye strategiske konseptet av 1991 la blant annet vekt på krisehåndtering. Dette førte til at det ble bestemt at kun SACEUR og SACLANT skulle ha operativ kommando, og at operativ kontroll skulle kunne delegeres til lavere nivå: I vårt tilfelle først til CINC-NORTHWEST, og derfra videre nedover i kommandokjeden til COMNORTH og COMJTFNON for enheter som opererte i JTFNONs operasjonsområde. Det er verdt å merke seg at disse endringene i NATOs kommandokjede ikke medførte endringer i de nasjonale kommandoforholdene.

En av de mest omfattende arbeidsoppgavene etter 1994 har vært forsterkningsplanleggingen. Disse planleggingsprosessene har involvert både den allierte og nasjonale siden. Arbeidet har stilt store krav til koordinering mellom NATOs planer og de nasjonale planene for mottak og støtte av forsterkningene. Totalforsvaret har i høyeste grad vært engasjert i dette arbeidet. Partnerskap for fredkonseptet har også ført til en omfattende aktivitet av forskjellig art med den følge at planleggingsbehovene har økt.

Etter mitt syn har det fra 1971 til 2000 vært et godt forhold mellom NATO og de nasjonale strukturene. Våre to øverstkommanderende har i sin NATO-kapasitet hatt et nært forhold til CINC-NORTH, og senere til CINC-NORTHWEST. Felles forståelse av situasjonen og dialog på sjefsnivå har vært ivaretatt gjennom møtevirksomhet, inspeksjoner og ikke minst ved de regionale kommandogruppemøtene,

som ble arrangert av CINC-NORTH inntil 1994, og etter dette av CINC-NORTHWEST. På disse møtene var det kun COMNORTH/ØKS som hadde anledning til å delta. På bakgrunn av dette ble det tatt initiativ til felles kommandogruppe- og stabsmøter mellom COMNORTH/ØKS og COMJTFNON/ØKN. Hensikten var som før å avklare og koordinere utviklingen av nye operative planer i henhold til den nye styrkestrukturen og det nye strategiske konseptet, så vel nasjonalt som i NATO-sammenheng.

Det må imidlertid skytes inn at sjefene for Nordvestkommandoen har vært meget aktive i forhold til Norge. De har hele tiden fokusert på Norge og de maritime områdene i Nordvest-Europa, og har trolig vært langt bedre kjent med norske forhold enn CINC-NORTH i sin tid var. Dette kan kanskje ses i sammenheng med at Norge krevde at CINC-NORTHWEST ikke skulle ha andre oppgaver enn å være sjef for Nordvestkommandoen.

I forbindelse med etableringen av NATOs nye kommandostruktur ble den politiske representasjon i hovedkvarterene endret og forsterket. Representanter for den norske regjeringen ble tilknyttet Nordvestkommandoen (High Wycombe), Kommandoen for sjøstridskreftene i Nordvest-Europa (Northwood), Nordkommandoen (Stavanger) og ved hovedkvarteret på Reitan. Instruks og utnevning av representantene er gitt ved Kongelig resolusjon.

Endringene i NATOs

kommandostruktur i mars 2000

Endringene i NATOs kommandostruktur for Norge i mars 2000 var begrunnet i økonomi og ytterligere tilpassing til den sikkerhetspolitiske situasjon og nye strategiske omgivelser. Det vi imidlertid har fått, er en langt mer ressurskrevende struktur som blant annet bryter med konseptet om fellesoperasjoner. Den nye strukturen har medført at:

- FKS ikke er en integrert del av NATO-hovedkvarteret
- NATO-hovedkvarteret, Joint Sub-Regional Command North, og FKS er kolokert
- Planlegging og ledelse av NATOs luftoperasjoner er flyttet til Ramstein, med en forlenget arm på Reitan
- FKN er vert for Combined Air Operation Centre (CAOC) underlagt COMAIRNORTH i Ramstein
- Kommandogrensene på laveste nivå er fjernet
- De nasjonale kommandoene FKN og FKS ikke er en del av NATOs kommandostruktur

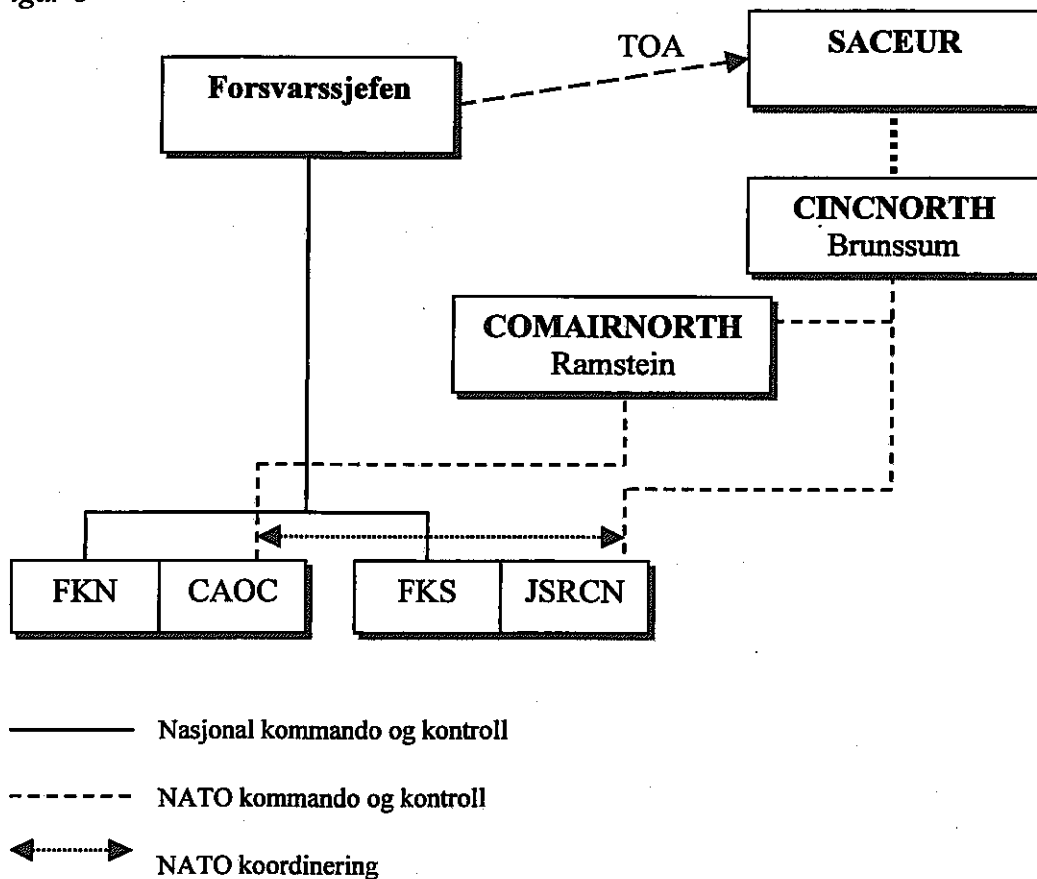
Dette er en langt mer uryddig struktur i forholdet mellom NATO og den nasjonale kommandostrukturen. Samtidig er den nasjonale kommandostrukturen til en viss grad margin-

alisert i forhold til NATO. Inntil endringene som er vedtatt om Forsvarets fremtidige struktur er iverksatt, ser kommandostrukturen i Norge ut som vist på figur 6.

Nasjonal kommandostruktur i det nye forsvaret

I denne kommandostrukturen har en holdt på prinsippet om fellesoperasjoner, representert ved Forsvarets fellesoperative hovedkvarter (FOHK), mens det lavere nivå, Landsdelskommandoene i sør og nord, vil få forskjellig ansvar og myndighet. I Stortingets innstilling (Innst. S. nr. 342, 2000–2001) om kommandostrukturen er det uttalt: "For å avlaste FOHK og for å unngå et u hensiktsmessig stort kontrollspenn, anbefales det opprettet to landsdelskommandoer, en for Nord-Norge på Reitan og en for Sør-Norge i Trondheim. Disse skal kunne føre kommando over tildelte

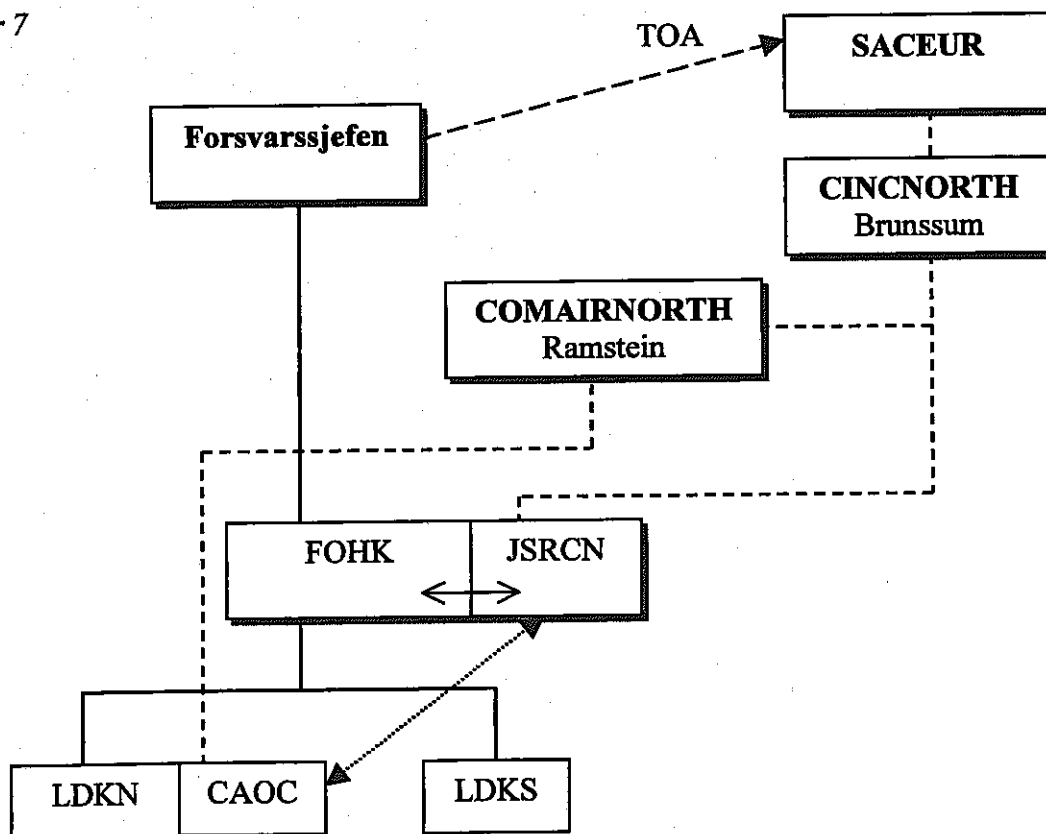
Figur 6

styrker og forsvarsdistrikter og ha ansvaret for den overordnede koordinering i forhold til sivile myndigheter i henholdsvis Sør- og Nord-Norge. I tillegg skal kommandoen på Reitan være nasjonal krisestyringskommando for nordområdene, og i denne sammenheng kunne ivareta suverenitetshevdelse og episode- og krisehåndtering. Den må for dette formål ha kapasitet til situasjonsoversikt i sitt ansvarsområde og til i et begrenset tidsrom å kunne lede operasjoner med styrker fra alle forsvarsgrener. Den skal også med forsterkning kunne fungere som framskutt kommandoplass for øverstkommanderende ved FOHK”.

Det som er helt spesielt, er at Landsdelskommandoen i Nord-Norge skal ha ansvar for krisehåndtering i nordområdene. I dette ligger at det tilføyes ett ekstra nivå i kommandokjeden i nord. Effektiv krisehåndtering krever klare kommandolinjer med færrest mulig nivå. Det er derfor en oppgave som bør ligge på operativt nivå, det vil si ved FOHK. Det gjenstår å se om den nye organisasjonen vil tilfredstille de kravene som må stilles innen dette området med hensyn til kompetanse, kapasitet og ikke minst hurtig reaksjonsevne i forhold til utviklingen av kriser hvor Forsvarets rolle som landets viktigste sikkerhetspolitiske instrument blir stilt på prøve.

Figur 7

———— Nasjonal kommando og kontroll

- - - - - NATO kommando og kontroll

◄.....► NATO koordinering

◄====► Koordinering NATO- og nasjonal forsvarsplanlegging mellom FOHK og JSRCN

Den fremtidige organisasjon vil medføre at forsvarsplanleggingen i Norge i forhold til NATO primært vil bli et direkte forhold mellom FOHK og JSRCN. Dette vil sannsynligvis medføre at norske offiserer ikke får det innsyn og den trening som tidligere organisasjonsformer har gitt mulighet for. Det betyr at i fremtiden vil færre offiserer få mulighet for å delta i NATO-stabsarbeid i Norge. Dette medfører at kun et mindre antall offiserer kan få den nødvendige stabskompetanse for internasjonale staber, et forhold som er beklagelig.

Avslutning

I ettertid kan det hevdes at den norske ordningen fra 1971 med integrerte enhetskommandoer (eller forsvarskommandoer) for utførelse av fellesoperasjoner lå langt foran sin tid. De siste ti års erfaringer fra militære operasjoner har helt klart vist at evne til å integrere og koordinere alle strids- og støtteelementer til felles innsats er av vital betydning for å kunne optimalisere stridsevnen. Det vil være en umulighet med dagens og morgendagens våpen- og informasjonsteknologi å gjennomføre effektive militære operasjoner, inklusiv krisehåndtering, i Norge uten en felles ledelse med færrest mulige nivå i kommandokjeden. Dette har blant annet sammenheng med at enhver operasjon i Norge i de fleste tilfeller vil involvere alle forsvarsgrenene, ikke minst grunnet geografiske forhold: En enhetlig

ledelse med et sterkt fagmilitært miljø, representert ved kommandørene for land-, sjø- og luftstridskreftene er nødvendig. Et viktig forhold i denne sammenheng er troverdighet og tillit, samt anerkjennelse av at overordnet myndighet er kompetent – i dette tilfellet kommandørene for de respektive forsvarsgrenene.

Ved innføringen av den nye nasjonale kommandostrukturen i 1970-71 hadde CINC-NORTH visse motforestillinger. Dette angikk nivået til forsvarskommandoene, graden av integrasjon mellom forsvarsgrenene og graden av nasjonal kontroll med ledelsen av Norges forsvar. I ettertid kan det konkluderes med at den integrerte struktur som da ble innført var – og er – fremtidrettet. Det må imidlertid påpekes at strukturen trolig kunne ha fungert enda bedre dersom stabssjefen i forsvarskommandoene hadde vært eldre enn de tre kommandørene. I forhold til NATO har samarbeidet fungert tilfredsstillende. Det har heller ikke vært uoverkommelige problemer i forhold mellom de nasjonale direktivene og NATOs direktiver for planleggingen av Norges forsvar.

De store omveltningene på 90-tallet, både hva angår ledelseskonsepter og strategisk konsept, har ikke rokket ved konseptet for fellesoperasjoner på operativt nivå. Den strukturen vi nå er i ferd med å forlate, har gitt oss en troverdig og effektiv "war fighting capability".

¹ FFI/rapport-98/04676, En analyse av NATOs nye kommandostruktur.